

FEHÉR ZOLTÁN

„Sürgősen eladó háromszáz négyszögöl termőföld...”

Egy sárközi kertészkedő falu népének és földjének helyzete a téészvilág után

ELADÓ KICSINY PARCELLÁK

bátyai községi négyoldalas *Hírlevél* kéthetenként jelenik meg községközi sokszorosításban, s a falu minden házába eljut. A nyomtatvány a régi idők templom előtti hirdetéseinke kései utódja, s a szokást máshol publikálásnak nevezeték. Az 1950-es években ugyanis még – sok magyar faluhoz hasonlóan – az volt a hagyomány, hogy a nagymise után a bíró vagy a kisbíró a templomból kijövő népnek fölolvasta az előjáróság intézkedéseit, utasításait s a lakosok hirdetéseit. Így tudhatta meg mindenki, hol kell a dűlőutak kátyúiba földet hordani, mikor lesz eboltás, hova és mikor érkezik a zöldségfelvásárló, kinek veszett el a kapája, tarisznyája, ki kínál vagy ki vállalna részesművelést, hol van eladó paprikaféltermék, s nagy ritkán: ki ad el házat, földet.

Ma a szóbeliséget az információk továbbításában már a falun is fölváltotta az írásbeliség. (Itt még nincs elektronikus szóbeliség, nincs községi televízió.) S bár a hirdetések-ről mindenki tudomást vesz, igaziból mégiscsak a személyes beszélgetésekben válik tudatossá egy-egy információ jelentősége a hozzáfűzött kommentárok révén. *Úgy látszik, a szegény Jani bácsi se bír már a földjével.*

Az a régi fajta parasztember, akinek értékrendjében első helyen állott a föld és a munka, lassanként kihál. Ők voltak azok, akik a téészben is rázták a kolompot, ha már rájuk akasztották, vagyis dolgoztak ott is becsületesen, de a háztájijukban meg egyenesen csodákat műveltek kölcsön vett igával, bérelt traktorral családi munkaszervezetben. Ők voltak azok, akik a rendszerváltás után még nyolcvanévesen is kijártak a földjükre, jobb híján kerékpárral, ültetni, kapálni, betakarítani. Őket ugyan már nem a szántóföld borzójában hozta a világra az ott dolgozó édesanyjuk, mint atyáik nemzedékének számos tagját, de közülük sokakat a határban ragadott el a halál. Ott esett ki a kapa a kezükből, ott buktak orra a paprikasorok között. Napjainkban ők a paraszti munka utolsó névtelen hősi halottai, s velük egy gondolkodásmód és egy életforma száll a sírba.

A rendszerváltás utáni idők újabb jelensége, hogy a *Hírlevél*ben megszorodtak a földforgalmazás hirdetéseit, „a földet vennék (bérelnék) vagy földet adnék el” típusúak. Jellemző, hogy nem nagy birtokok kerülnek ma itt piacra. A régi dűlőket egészen átrendező téészablák összefüggő, több tucat vagy akár egy-két száz hektárban mérhető földterületei már a privatizáció idején a szemfüles, jó időben, jó helyen posztoló, téészvezetőséghez rendszerint közel álló fiatal vagy középkorú emberek birtokába kerültek, akik társas vagy egyéni vállalkozóként néhány géppel s egy-két alkalmazottal meg tudják azokat művelni. Ők azok, akik sok száz előregedett volt téésztag visszakapott földjeit is bérbe veszik, s használatukért tulajdonosaiknak földbérletet fizetnek a szerződésben foglaltak szerint.

Pillantsunk bele például a 2012. október 26-ai *Hírlevél*be: *Tíraban 300 négyszögöl termőföld eladó. (Telefon...)* *Szálláson 700 négyszögöl termőföld eladó. (Telefon...)* A két héttel korábbi *Hírlevél*ben pedig: *Duna-gát mellett 500 négyszögöl termőföld eladó. (Telefon...)* Vagy: *Sürgősen*

eladó Bátya Alsószállás 59. sz. alatti ház 300 négyszögöles kerttel. (Telefon...) Megfigyelhető, hogy a piacra dobott területeket még mindig a régi mértékegységgel nevezik meg, s nem négyzetméterrel vagy hektárral. Régebbi számokban nyolc-tíz hasonló hirdetés is megjelent.

Az eladók vagy öregek, akik már nem bírják megművelni földjüket, vagy olyan fiatal örökösök, akik esetleg nem is Bátyán élnek, valamilyen állásuk van, tehát nem érnek rá a földműveléssel bajlódni, de nem is értenek már hozzá. Csak a földet örökölték, a hozzá fűződő mitikus kötődést már nem. A vásárlási (bérlési) szándék viszont ritka ilyen kis tételekre. A vállalkozóknak ugyanis nem éri meg, hogy egybeszabott birtokuktól távol eső, nem ritkán nehezen megközelíthető néhány száz négyszögöles területekre kelljen ráállniuk gépeikkel. A 2012. október 26-ai *Hírlevél*ben olvassuk: *Földet bérelnék. (Telefon...)* Vagy: *Földet bérelnék 6000 négyszögölig. (Telefon...)*

A demográfiai helyzetet leglátványosabban szintén a *Hírlevél* adok-veszek rovata reprezentálja. Szeri-száma nincs az eladó, üresen maradt házaknak. A hirdetések nagy része újból és újból megjelenik heteken, hónapokon, sőt éveken át, jelezvén, hogy falun ma már nem lehet eladni a még kitűnő állapotban levő, összkomfortos házakat sem. (Isten csudája, hogy egy német házaspár itt telepedett meg, megvásárolva és felújítva egy takaros parasztházat.) Csak néhány példa a *Hírlevél* két legutóbbi számából: *Eladó a Kiss Ernő utca 34 sz. alatti, a Templom utca 4. sz. alatti, a Mészáros Lázár utca 3. sz. alatti, az Arany János utca 34 sz. alatti, a Kiss Ernő utca 18. sz. alatti, a Zrínyi utca 38. sz. alatti, a Mészáros Lázár utca 33. sz. alatti lakóház.* A sort folytathatnám...

A NADRÁGSZÍJPARCELLÁK MÚLTJA

Nézzük csak mélyebben, miért van az, hogy a mai földforgalom néhány száz négyszögölkben történik. Az ok a korábbi birtokviszonyokban rejlik.

A bátyai birtokviszonyok megértéséhez tehát ismernünk kell a történelmi előzményeket. Galgóczi Károly, Pest megye monográfusa már 1876-ban jellemzőnek tartja Bátyán a kerti, kicsiny parcellák forgalmát és magas árát. *Birtok adás-vevés – írja – egyes holdanként gyakori, minthogy a földrészek igen aprók. Egy 1200 négyszögöles hold jobb féle szántó-föld ára, olyané, amely kerti vetemény termesztésére is alkalmas, 200 forint körül van. Vevők csupán helybeliek. Zsidó birtokos csak egy van még 300 holddal.* (Ez utóbbi a tönkrement nemesi közbirtokosok földjeit vásárolta föl.)

Ebben a szűk határu, tisztán agrár jellegű, főként kertészkedéssel foglalkozó faluban a legfeltűnőbb az, hogy itt a háború előtt (1935-ben) – bár egy-egy házban (közös háztartásban a legidősebb gazda irányításával) több család is lakott – jogilag jóformán minden családnak volt földbirtoka. Ekkor a házak száma 877 volt, és ezekhez 1142 önálló gazdaság tartozott. Míg az alföldi nagyhatáru városokban és községekben ekkor az igazi tekintélyes gazdák akár száz vagy több száz holddal is rendelkeztek, Bátyán már egy tíz holdas gazda is jómódúnak, tekintélyesnek számított. Ha ehhez még paprika-kikészítői és -kereskedői engedélyt is kiváltott, az isten sem menthette meg a Rákosi-korszakban a kulákklistától. Ezért volt az, hogy Bátyán a gazdák nem 1600 négyszögöles katasztrális holdakban, hanem 1000 öles kisholdakban számoltak, mert így jobban hangzott, hogy *nekem hat holdam van*, holott hivatalosan csak 6000 négyszögöl volt, nem pedig 9600 négyszögöl. Az agrárproletár-ideált, akinek egy talpalatnyi földje sincs, jóformán

nem ismerték. Hogy mindenki, még a legszegényebb is, igyekezett legalább néhány száz négyszöglet megszerezni, azt jelentette, hogy a falu értékrendjében a föld mindenképp fölé állt. Az önállóságra való törekvés jeleként kell értékelnünk, az igaerő magas arányát is. Míg országosan 100 kh-ra 9,9 ló jutott, addig Bátyán ez a szám 18,4 volt. 1935-ben 130 egyes és 233 kettes fogatot tartottak. De még így is az önálló gazdaságoknak mintegy a háromnegyedében nem volt saját igaerő. A téesz létrejötte előtti években a lovak száma már meghaladta az ezret, vagyis jóformán még a legszegényebb gazda is tartott legalább egy lovat.

Az 5762 katasztrális holdnyi határból az egyházi és az akadémiai nagybirtok 2110 hold, s a községé mint politikai egységé 319 hold, a terméktelen terület 779 hold. A kb. 3600 lélekszámú lakosságnak tehát mindössze 2554 katasztrális hold maradt, így az egy főre jutó birtok 0,7 hold volt. A helyzetet még rontotta az a körülmény is, hogy ebből a 2554 holdból igen sok parcella a szomszédos Fajszi község élelmes gazdáinak kezébe került a vesztés úrbéri per és az éppen akkor pusztító aszály, majd árvíz kényszerítő körülményei miatt. A parcellák száma – a tagosítás után 1874-ben készült kataszteri térkép tanúsága szerint – 7830 volt. Ezek azokban a dűlőkben feküdtek, ahol a lakosság birtokolt, nem a nagybirtokokon. Ez az elvont statisztikai számítások szerint azt jelentette, hogy az akkor is több mint ezer önálló gazdaság egy-egy birtoka átlagosan hét tagban volt fölaprózva.

A bátyai gazdaságok 1935-ös nagyság szerinti megoszlásának statisztikai táblázatából azt látjuk, hogy az 1142 gazdaságból 951 (83%) az „életképtelenek” mondott 5 hold alattiakból áll.

1 hold alatt	1–5 hold	5–10 hold	10–20 hold	20–50 hold	50–100 hold	200–500 hold	500–1000 hold
330	621	132	46	8	2	1	–

A rendkívül szorgalmas, vállalkozó kedvű, szegény bátyai gazdák ezeken a kicsiny birtokokon az intenzív kertészeti árutermeléssel (káposzta, hagyma, fűszerpaprika, majoranna) és ezek kereskedésével (balyus kereskedés) sem tudtak volna megélni, ha nem mennek el nap-számba (trágyahordás, szántás, ültetés, kapálás, paprika hasítás, csipedés, döngölés, aratás, cséplés, erdei munka), vagy nem vállalnak haszonbérbe földet gyakran más falvakban, illetve Kalocsán. Itt aztán a felestartól az ötödöség különféle arányokban osztottak a gazdával.

A haszonbérleti gazdaságok nagyság szerinti megoszlásának táblázatából látható, hogy leginkább 1–5 holdas haszonbérleteket vállaltak. S azok vállalták, akik maguk is hasonló nagyságú birtokkal rendelkeztek. Az ennél nagyobb haszonbérleteket már inkább a jó-módú paprika-kikészítők és paprika-nagykereskedők engedhették meg maguknak.

1 kh-nál kisebb	1–5 kh	5–10 kh	10–20 kh	50–100 kh
9	568	148	32	78

BÁTYAI ÁLLAPOTOK A KOLLEKTIVIZÁLÁS ELŐTT

Nos, vajon mire jutott a falu közvetlenül a „mezőgazdaság szocialista átszervezése” előtt évre?

Az 1960-as népszámlálás adatai szerint Bátya még mindig igazi parasztfalu. A 3320 lakosból (csökkent a lélekszám!) a mezőgazdasági népesség száma 2440 (73,5%), akik közül kereső 1388. A „keresők” kategóriájába beletartoztak az állandó alkalmazásban állók, a napszámosok és a szellemi foglalkozásúak, ez utóbbiak mindössze 149-en voltak. Ugyancsak ide számítandók a még működő kicsiny tsz tagjai, mindössze 28 személy. Közülük 24 fizikai, 4 pedig szellemi foglalkozású. A nem mezőgazdasági foglalkozású népesség (ipari, kereskedelmi, közigazgatási stb.) száma 880 (16,5%). Közülük kereső 183.

1961-ben „szövetkezeti község” lett Bátya két téesszel, amelyek később egyesültek. Kiderült ugyanakkor az is, hogy tagoknak főképpen az idősebb emberek léptek be, gyermekeik már korábban a városokba „menekültek.” 1972-ben a tagság átlagos életkora 57 év volt.

1974-ben Jelencsity Miklós tanácselnök – nyilván valamilyen felsőbb utasításra – a végrehajtó bizottsági ülésre előterjesztést nyújtott be a község munkaerőhelyzetéről és annak várható alakulásáról. Ebben megállapítja, hogy a község lélekszáma az első világháború végétől 1949-ig (30 év alatt) 200 fővel csökkent, ám 1960-tól 1970-ig (10 év alatt) robbanásszerű a népességfogyás. A lélekszám ekkor 300 fővel lett kevesebb (3320-ról 3024-re esett vissza). Jól tudjuk, hogy a következő 40 év újabb 800 embert iktatott ki a közösség életéből, hiszen ma csak 2200-an élünk itt. Már 1974-ben világosan látható az előregedés tendenciája is. *Az inaktív keresők (nyugdíjasok) száma növekedik* – olvassuk a fenti iratban. A beszámoló szerint további népességcsökkenésre lehet számítani, mivel *a munkaképes lakosság nagy számban költözik el a faluból*, főképpen Kalocsára. Ez időben a külterületi lakosság java része viszont beköltözik a faluba (Tira, Alsó- és Felsőszállás népe).

BÁTYA A TÉESZ-IDŐKBEN

A statisztikai kimutatás szerint 1974-ben Bátyán kb. 1450 aktív és 430 inaktív (nyugdíjas) keresőre 1020 eltartott jutott. Az aktív keresők nagyobb része még a mezőgazdaságban, tehát főképpen a téeszben dolgozott. Számuk 870 volt (60%). Ezzel szemben az iparban 390, egyéb területen (szolgáltatás stb.) 190 személy talált munkát (40%).

Ekkor már társadalmi probléma a nagyszámú ingázó dolgozó, akiket némi éllel „kétlakiaknak” csúfoltak. (Félig paraszt, félig munkás, félig városi, félig falusi.) Bátyán 1974-ben kb. 450 ember utazott be naponta a kalocsai üzemekbe dolgozni. Ők voltak azok, akik ha a szüleik vagy házastársuk itthoni háztáji vagy téesztől vállalt földjükön tetőzött a munka, kiírátták magukat betegnek az orvossal, s egy-két napot idehaza dolgoztak családjukkal. Ez a kis csalafintaság mindenki számára világos volt, de a korszak képmutatásához hozzátartozott. Mindenki úgy tett, mintha hitelt adott volna az igazolásnak.

Ugyanilyen társadalmi probléma volt a leszázalékolás. A jelenség létezett, mindenki tudott róla, de nem illett szóvá tenni. Erejük teljében levő emberek összeköttetések vagy közvetítőik segítségével megtalálták azokat az egészségügyi hatóságokat (személyeket), ahol bizonyos (köztudott) összegért beteggé, rokkanttá nyilvánították őket. Tehát jogszerű váltak a rokkantnyugdíjra. Ekképpen tehermentesítették munkahelyüket, a termelőüzemet attól, hogy őket látszatfoglalatossággal alkalmazza és fizessék. Az üzemek terhet a társadalom, az állam, vagyis a Nyugdíjfolyósító Intézet vette a vállára. A dolog furcsa-

sága, hogy ezek a munkaezők így mégsem estek ki a termelésből. A kor magyar találmánya, a magángazdálkodás csökevénye, a „háztáji” azért tudott olyan csodálatra méltó eredményeket produkálni, mert abban a papíron rokkanttá minősített emberek verejtékes munkája is benne volt.

A nagyüzemi mezőgazdasági termelés tehát társadalmi változásokat is eredményezett. Tudjuk, hogy a XX. század elején a magyar népesség túlnyomóan még földműves, s a lakosság nagyobb része falvakban él. Ez volt az agrár-Magyarország, a falu-Magyarország, a paraszt-Magyarország utolsó fénykora. Napjainkban viszont hazánkban már többen élnek városokban, mint falvakban, s a megélhetéshez szükséges élelmiszert nagyobb mennyiségben nagyüzemek állítják elő. S ehhez a munkához, a gépesítésnek köszönhetően, elegendő a lakosság 8%-a.

Az említett 1974-es beszámoló a helyi mezőgazdasági foglalkoztatottság további csökkenésével számol a termelés koncentrációja, új technikai eszközök és technológiák terjedésének a következtében. Tudjuk, hogy milyen változást hozott a paprika gépi ültetése vagy helyrebetete, a fűzés helyett a szűtyőzés elterjedése. Az öntözéses műveléssel, valamint a műtrágyázás alkalmazásával új munkafolyamatok jelentek meg. Ahogyan Jelencsity Miklós írja, 1974-ben *már folynak a kísérletek a fűszerpaprika és paradicsom gépi művelésének megvalósítására.*

Kétségtelen, hogy a szocializmusban ismeretlen fogalom volt a munkanélküliség. Az is igaz viszont, hogy sok munkahelyen ráfizetéses termelés folyt. A profit és a szociális szempont közül egyelőre az utóbbi volt fontosabb. A munkaező-fölösleg, tehát a munkanélküliség lehetősége azonban már ekkor itt is sejthető volt. A beszámolóban azt olvassuk, hogy a téeszben különösen a növénytermesztési ágazat dolgozói közül válnak sokan fölöslegessé, akik számára más ágazatok, különösen a nagyüzemi baromfitenyésztés vagy a városi ipar kínál elhelyezkedési lehetőséget. A beszámoló szerint a *nők tömeges munkába állásával újabb friss munkaező jelentkezik.* (Micsoda fura megállapítás! A paraszti munkavégzést jól ismerő, paraszti származású tanácselnök átveszi az urbánus szemléletű szociográfusok, illetve a pártajtó szóhasználatát. Holott „csak” arról volt szó, hogy a falusi nők a kapát a futószalaggal cserélték föl, ami persze önmagában is óriási mentális változást okozott. A nők *munkába állása* ősidők óta természetes volt a paraszti társadalomban. Ám ez általában családi keretben történt. A parasztasszony igazában sosem csak *hátébé* volt.) A megoldást a tanácselnök a kerkedvezményes nyugdíjba vonulásban és a csökkentett munkaidejű munkahelyek kialakításában látta.

A SZÉTVERT TÉESZ

Az 1989-es rendszerváltás után az egyik volt téesztag családnál jártam, amelyik a közös gazdaság idején építette új házát, s beszélgettem velük szépen berendezett lakásukban helyzetünkről, a változásról, a várható jövőről. Szóba került persze a téesz felszámolása is, mire az asszony magából kikelve szinte bibliai átkokat szórt az akkori miniszterelnökre, aki „mindent elrontott”. (*Maradt vóna az anyjába!*) Pedig ők épp úgy nem akartak annak idején belépni a közös gazdaságba, nem akarták földadni függetlenségüket, nem akartak lemondani földjükéről, gazdaságukról, mint az egész falu, négy évtized alatt azonban megszokták egy újfajta életformát. Gyerekeiket tanították, házukat újjáépítették,

autót, mosógépet, televíziót vettek. Jókat mulattak a zárszámadó közgyűlések közös vacsoráin és a brigádkirándulásokon. Gondot csak a háztáji gazdaság adott: mit termeljenek, hogyan, hol értékesítsék. A szocialistának nevezett rendszerrel egyáltalán nem rokonszenvező idős, vallásos téesztagok a hetvenes években már így fohászkodtak: *Bár jött volna ez (ti. a téesz) ötven évvel előbb!* Paraszti múltjukban egyre inkább csak a szenvedést látták. A közelmúlt eseményeire meg lelki egyensúlyuk érdekében nem akartak emlékezni, annullálták. Túl sok volt egy ember életében az a változás, amelyet „fel lehet dolgozni”. A rendszerváltozáskor azt mondták: *Most már nem kellett volna szétverni a téeszeket.* Egyet is lehet érteni ezzel a véleménnyel olyanformán értelmezve a véleményt, hogy *nem így* kellett volna csinálni. Amikor szóra akartam bírni egy velem korú ismerősömet, hogy mondaná el tapasztalatait a téesz felbomlásáról, a privatizációról, rövid gondolkodás után így szólt: *Nem mondok én arrul semmit.*

Az 1961-ben megalakult két termelőszövetkezet közül a kisebbik, a „Haladás” inkább a szegényebb gazdákból, a „Piros Arany” a jobb módúakból állott, ezt „bőrkaátos” téesznek is emlegették. Kezdetben munkaegységek alapján fizették a tagokat. A munkaegység a kezdeti nehézségek után a „szoros normáknak” köszönhetően már a hatvanas évek közepén elérte 60 Ft-ot. Az elnöknek ez havi 6000 Ft-ot jelentett. Míg a környék községeiben a munkaegység alig ért 12 Ft-ot. Később minden dolgozó havi fizetést kapott teljesítménye alapján, s ehhez járult még év végén a zárszámadás után a nyereségrészesedés, amelyre ki-ki a keresete arányában volt jogosult. A vezetők más elbírálás alá estek. Ők egy-egy meghatározott cél elérése esetén úgynevezett célprémiumban részesültek. Akit a téeszközgyűlés fölvetett tagnak, egy kh háztájit is kapott. Dolgoztak alkalmazottak is a gazdaságban. Pl. az iparból visszatért gépszerezők a műhelyben vagy az irodisták. Ők általában nem vittek be földet a téeszbe. A téesz fölhasználása után a téesztagok nem voltak jogosultak munkanélküli segélyre, de az alkalmazottak igen.

Lássuk néhány számszerű adatban a téesz 1971. évi állapotát. Ekkor a Piros Paprika Tsz összes földterülete 3843 kh, amelyből művelt terület 3759 kh. Hány embernek adott ez a terület munkát? 230 fizikai és 35 irodai dolgozónak, 149 besegítő családtagnak, valamint 39 alkalmi munkavállalónak. (Más vélemény szerint már ekkor 500-on fölül volt a dolgozó tagok száma.) Egy főre így 18,89 kh jutott. Jelentős állatállománnyal is rendelkeztek, mégpedig 393 szarvasmarhával, 117 lóval, 365 juhval, 1424 sertéssel. (A baromfiágazat ezután létesült.) Az emberi munkát 25 traktor, 22 pótkocsi, 3 tehergépkocsi és 4 kombájn segítette. A kertészet fontosságát jelzi, hogy 600 négyzetméter holland ágy, 3221 négyzetméter fóliasátor segítette a palántanevelést. A téesz évi termelési értéke több volt 46 milliónál, s a termelési költség pedig valamivel meghaladta a 40 milliót.

A téeszek fénykorát jól jellemzi a csupa pozitív eredményt tartalmazó alábbi ismertető. Eszerint a közös gazdaság szinte patriarchálisan gondoskodik tagjairól, támogatja a háztáji gazdaságokat. Mindezt Molnár László, a Piros Paprika Tsz elnöke 1976-ban sokszorosított tájékoztatóján közölte a lakossággal.

A tsz alapszabálya szerint minden tag neme, kora és a tsz-ben ledolgozott tízórás munkanapok alapján részesült háztáji gazdaságként művelt területben. Pl. a nők 50 év alatt évi 130–156 ledolgozott nap után 3000 m², 50 év fölött 120–130 ledolgozott munkanap után 3000 m², a férfiak 55 év alatt 170–190 ledolgozott munkanap után 3000 m² háztáji területet kaptak. A terület a nőknél és a férfiaknál egyaránt a munkanapok számától függően maximálisan 6000 m² lehetett. A csökkent munkaképességű, az új belé-

pó, az özvegyen maradt házastárs, a nyugdíjas tag háztáji területét az alapszabályzat rögzítette. 1975-ben a tsz 218 ha földet adott tagjainak háztájjiként. Ebből 30 ha a belterületen, 58 ha zártkertben feküdt. Ebből az idős tagok 120 ha-t átengedtek közös művelésre átlagtermésért.

A tsz zöldségtermelésre is juttatott területet tagjai számára. A háztáji bizottság pedig a tagoknak kedvezményesen adta el a kiselejtezett öntözőcsöveket, biztosította a háztáji műtrágya ellátásukat, segítette a háztáji gazdálkodást mélyszántással, nehézfogással és tárcsázással, a melegágykészítéshez homokot, valamint vetőmagvakat és a vetőgépet is adott a tagoknak, ezen kívül agronómiai tanácsokkal látta el a hozzá fordulókat.

Itt említem meg, mert az elnöki beszámoló nem tartalmazza, hogy a téesz földjeinek mintegy a harmadát öntözni is tudta, mert a hatvanas években létrejött állami beruházással az Öntözőfürt, amellyel a téesz kényszertársulásba lépett, s annak használatáért köbméterfogyasztása alapján rendszeresen fizetett. De fizetnie kellett a berendezésekért akkor is, ha nem használta azokat. Emellett a téesz is létrehozott egy saját öntözőfürtöt a Tirában. A két üzemegység alagsővei és hidránsai ma is a földekben vannak, kereken mozgó öntözőcsövei azonban ma alig működnek. A rendszerváltozáskor ugyanis sokak felháborodása ellenére az állami részleghez tartozó nyomásközpont és alagsővei magánkézbe kerültek. Ezért ma a régen öntözött területből csak 400 ha-t öntöznek, mert az új vállalkozók közül csak kevesen kötöttek szerződést a Fajsi Öntözőfürt Kft.-vel. Hát ilyen gazdagok vagyunk! – mondhatnánk ironikusan. Vajon mekkora lett volna a haszna, ha ezt a rendszert teljes kapacitással működtetik ebben az aszályos esztendőben? Nem égbekiáltó ellentmondás és anakronizmus, hogy amikor az új földtulajdonosok talpa alatt ott vannak az alagsővek, nem azokat használják, hanem régi módon csőkutakat vernek, s azokból öntöznek, mert így olcsóbb?

A tagok 1975-ben 3048 q kukoricát, 2654 q búzát kaptak a közösből. A háztáji állomány ellátására minden kifizetett 100 Ft munkabér után felvásárlási áron 2 kg takarmányt vehettek a tagok. Alomszalmából minden tag 20 bálát vehetett (á/160 Ft-ért).

1975-ben a tsz-en keresztül történt értékesítés során a háztáji termékekből a tagok 690 000 Ft-ot kaptak.

A részesművelésre kiadott százalékos művelési paprikából 4250 q-át vásároltak fel 2 210 000 Ft-ért. Ezen felül a Kalocsai Fűszerpaprika-ipari Vállalat a tagoktól nyersen mintegy 300 000 Ft-ért vásárolt föl fűszerpaprikát.

A Kecskeméti Konzervgyár pedig a 7 500 000 Ft-ért vásárolta föl a háztájiában termelt csemegeuborkát.

A tsz zöldségboltja 1975-ben 4074 kg zöldséget és 1185 kg gyümölcsöt vásárolt. (Még nem Pestről hozták!)

A tagok a háztájiában nevelt sertéseiket a tsz-en keresztül az ÁHV-nál (Állami Húsipari Vállalat) értékesítették, vemhes kocákat pedig kedvezményes áron (31 Ft/kg) vehettek a tsz-től.

Harangozó János agrármérnök még a következőket mondta el a téesz működéséről. 1990 körül mintegy 500 téesz tag dolgozott a gazdaságban. 1975–80 között eredményesen működött a zöldségprogram, amelynek keretében az öntözött területből (2500 haból) 1000 ha-on zöldséget (fűszerpaprikát, étkezési paprikát, uborkát, paradicsomot, borsót, babot) részben részesművelés keretében termeltek, és szállítottak a szerződő konzervgyárnak. Ez a munka a részesművelők mellett egy 120 asszonyból és 20 férfiból álló

kertészbrigádnak adott egész évi munkát. A háztájiból még 120 vagonnyi uborkát és paradicsomot vásárolt fel a tsz.

A PRIVATIZÁCIÓ

Jött az új kormány, kiadta a rendeletet, hogy a téészekből ki lehet lépni, ki lehet vinni a beadott földet. Ennek ellenére senki sem akart kilépni, a földet sem vitték ki – emlékeznek az akkori eseményekre.

1990-ben a tsz-közgyűlés kimondta a tsz átalakulását. Ekkor 50 milliós banki adósság terhelt a gazdaságot. Közgazdasági és politikai okok miatt a magyar mezőgazdaság meglehetősen rossz helyzetbe került, ezért a „Piros Arany” az esedékes hiteleit nem tudta törleszteni. Ezt a helyzetet tetézte, hogy ekkortájt ütött ki a madárinfluenza, ami miatt az új baromfitelepen a teljes állományt ki kellett pusztítani. A bank ekkor ultimátum-szerűen a következőket ajánlotta: vagy fölszámolják a téeszt, vagy alakuljanak a romjain olyan kisebb vállalkozások, amelyek kezességet vállalnak a hitel kifizetéséért. Ezután a téesz vagyonának kezelését egy holding vette át. A vezetők a második megoldást választották, s kényszervállalkozóként a téesz eszközparkját bérbe vették a holdingtól, és létrehozták a Terra Unió Kft.-t, a Broyler Kft. csirketelepet, az Erdészeti Bt.-t és a feldolgozó Faipari Kft.-t. A holding így, ezeknek a vállalkozásoknak a bérleti díjából néhány év alatt ki tudta fizetni a bankot.

Mi lett e kényszervállalkozások sorsa? A Terra Unió fokozatosan megvásárolta a Holdingtól az addig csak bérelt eszközöket, s ma is működik. A Broyler Kft. nemsokára tönkrement, majd a halasi baromfifeldolgozó vállalat segítségével a szövetkezet újraindította a baromfihízlalást. Ez a próbálkozás sem volt sikeres, a szövetkezet ismét súlyos anyagi gondokkal küszködött, minek következtében a Piros Arany Tsz-t fölszámolták. A felszámoló holding egy vidéki magánvállalkozónak adta el, aki talán (?) tojóüzemet működtet benne. Az erdészeti és a faipari kft. egyaránt tönkrement és megszűnt.

Aztán egyre többen kérték vissza földjüket, főleg azok, akiket a csődbe jutott, fölszámolt kalocsai ipari üzemekből bocsátottak el. Önérzetük nem viselte volna el, ha munkanélküli segélyből kellett volna megélniük. A földet minden további nélkül kiadták, az üzletrészért járó vagyontárgyak kivételéről viszont próbálták lebeszélni a tagokat. Mégis az járt jól, aki igyekezett vagyontárgyra váltani üzletrészét. Járt a pletyka még arról is, hogy egyesek üzletrészükért valamilyen manipulációval még földet is vettek. A téesz a vagyontárgyakért először a rendelet szerint üzletrészjegyeket adott. Mivel a téesz mindinkább elszegényedett, ezek egyre kevesebbet értek, végül e jegyek értéktelen papírosok maradtak. Volt, akinek akár 300 ezer forintos üzletrésze is elűszott.

Piros Arany (a név a fűszerpaprikára utal) Tsz feloszlata során az utódtársulások a vagyontárgyakat először bérelték, majd később megvásárolták. Ekkor néhány tag magángazdasága számára erőgépeket és munkagépeket vásárolt. A faluban főképp az okozott felháborodást, hogy azok is vagyonhoz jutottak, akik annak idején egy szalmaszálát sem vittek be. A felületes szemlélő csak ennyit látott. Valójában sokkal szerteágazóbb volt a helyzet.

A téeszvagyon rendkívül bonyolult tulajdonjogáról a továbbiakban egy helyi volt szövetkezeti könyvelő elmondása, valamint Sárkány Mihály tanulmánya alapján szólok, s tőle idézem a következőket.

A termelőszövetkezet osztatlan közös vagyona a belépők jogilag el nem idegenített kisebb-nagyobb földjeiből állott. A bevitt földek tehát továbbra is a régi gazdák tulajdonában maradtak, a téesznek csak használati joga volt fölöttük. A felosztatás során a földeket nevesítették, vagyis megállapították forintban kifejezhető értéküket, majd a tulajdonosok ennek alapján kárpótlási jegyeket kaptak, amelyekért megvehették a felkínált termőföldet. Volt úgy, hogy jobb minőségű 5 kh. bevitt föld után 10 kh rosszabb minőségű földet kapott a volt téesztag. (Idős téesztagok a hatvanas-hetvenes években velem írárták meg végrendeletüket, amelyben téeszbe vitt földjüket gyermekeikre testálták. Magam is csodálkoztam, hogy volt-e ennek értelme egyáltalán? S az idő bebizonyította, hogy volt!)

A téesznek csak minimális saját földje volt azokból a gazdaságokból, amelyekhez kényszervásárlások révén jutott. A téesz saját földjeinek megszerzéséről és további sorsáról Sárkány Mihály a következőket írta: *Egy 1967-ben hozott, 1969. január 1-jétől hatályos törvény szerint [...] a termelőszövetkezetbe beléptek, ám ott nem dolgozók, valamint termelőszövetkezeti tagtól öröklők, de a termelőszövetkezetben nem dolgozók földjeire megváltási kényszer vonatkozott, államilag megszabott áron kellett lemondjanak földjükéről a termelőszövetkezet javára, amely így földtulajdonhoz jutott. Az imént felsoroltak, akik földjükéről lemondtak, illetve megszabott áron eladására kényszerültek, kárpótlási jegyre voltak jogosultak, az utóbbiak annyival csökkentett értékben, amennyit földjükért kaptak. A kárpótlási jeggyel földvásárlást ugyanaz a földalap tette lehetővé, amelyből a „képzett földek” kikerültek, ám a kárpótlási jegyek töredékét érték csupán az egykori földtulajdonnak.*

A termelőszövetkezet egyéb ingatlanai (istállók, raktárak, irodák) és ingóságai (gépek, jószágok stb.) viszont nem képezték részét a termelőszövetkezet osztatlan közös vagyonának. Ezek összértéke után minden tagra egy bizonyos hányad jutott, s ennek alapján a tagok üzletrészt kaptak, s ezt a Kincstárnak készpénzben kellett kifizetni.

A téesz felbomlása után a „részarány-tulajdonosok” a tagi földeken túlmenően [...] „képzett földben” is részesültek. Ez azt jelentette, hogy minden tag, illetve alkalmazott a téeszben ledolgozott időtől függően bizonyos területet kapott. Ezzel magyarázható, hogy olyanok, akik annak idején belépésükkor egy négyszöglet sem vittek a közösbe, a felosztatás során földbirtokhoz jutottak.

Mivel a tagság időközben jócskán megöregedett, s még nyugdíjat is kapott, a megélhetése tehát biztosítva volt, sokan nem tartottak igényt arra, hogy a kárpótlási jegyeikért földet igényeljenek. Ha igényeltek is, csak annyit, amennyivel megfoghatkozott erejükkel elbírtak. A kárpótlási jegyek nagy részét így aztán névleges értéküknél jóval olcsóbban a mezőgazdasági vállalkozók vásárolták össze. De a vásárlók között megjelentek vidéki ügyvédek és egyéb személyek is, akik befektetés céljából vásároltak, s így jelentős földterületek birtokába jutottak. Egy emlékező szerint egy kárpótlási jegy itt 1000 Ft-ot ért, s a vállalkozók 500-ért vásárolták fel. (Mivel kiiktatták a licitálás lehetőségét, még ennél olcsóbban is hozzájutottak a földekhez.) Kifogásolták, hogy az öttagú Földrendező Bizottság elnöke olyan ember volt, aki gyakorlatilag nem kötődött a bátyai földhöz. (Valamikori birtokai nem a bátyai határban voltak.) A Bizottság a formanyomtatványokon hozzá érkező igényléseket igyekezett igazságosan kielégíteni, de a végén már sorshúzással döntöttek el, kinek hol adják ki a kért területet. (Lehetetlen volt már ennyi idő után ugyanazokat a földeket visszaadni.) A legmódosabb bátyai család, amelynek birtokai leginkább túl a Dunán feküdtek, maguk már évek óta a budai Rózsadombon él-

tek, mindvégig abban reménykedtek, hogy reprivatizáció révén ugyanazokat földdarabokat kapják vissza, amelyeket elvettek tőlük. Mivel ez nem történhetett meg, még a kárpótlási jegyekre sem tartottak igényt. Egykori házaikból később községháza és tévésziroda lett.

A magyar mezőgazdaság az 1970-es években a világ ranglista elején állott szocialista jellege ellenére. A rendszerváltozáskor nyugati gazdasági érdekből származó sugalmazásra szét kellett verni jól működő mezőgazdasági nagyüzemeinket és feldolgozóiparunkat, föl kellett adnunk keleti piacainkat. Ma a magyar mezőgazdaság jóval lehetőségei alatt teljesít, s mint cseppben a tenger, ezt tükrözik a bátyai állapotok is. Az idén főként az aszály sújtotta, hatalmas károkat szenvedett mezőgazdaságunk gyenge teljesítménye miatt jelentősen visszaesett nemzeti össztermékünk. De normális időjárás mellett épp helyes agrárpolitikánk révén leküzdhetnénk a világválságból adódó hátrányainkat.

AZ AGRÁRIUM LEÉRTÉKELŐDÉSE

Amikor kezembe került a kalocsai Viski Károly Múzeum gyűjteményes kötete, a *Rekviem a parasztságért*, felsóhajtottam: Hát ezt is megértük! Rekviemet mondhatunk a magyar parasztság fölött. A kötet tanulmányai egyébként azt a zsigeri gyűlőlettől vezérelt, alaposan kitervelt folyamatot mutatják be, ahogyan a háború utáni kommunista hatalom fölszámolta a magyar parasztságot. Végigvezet azon az úton, amely a porhintésnek szánt földosztás után az irányított terménygazdaságtól, az adóterhek növelésén, a padláslesöprést és internálást is jelentő begyűjtésen át, az osztályharcos kuláklisok és kuláküldözéseken keresztül a kíméletlen téesszervezésig vezetett. Szociálpszichológiailag ennek az volt az eredménye, hogy az érintettek maguk látták be, mondták ki, hogy nincs paraszti jövő.

Vigasztalhat-e vajon, hogy nem csak a magyar parasztság szűnt meg, hiszen világjelenség az agrárnépesség csökkenése? A maradék, a harmadik világban még parasztnak mondható, a fejlett országokban viszont már csak mezőgazdasági munkás, paraszti kultúra nélkül. Mennyire igazak ma is a költő szavai: *Forgolódnak a tőkés birodalmak, / csatog világot szagató foguk. / Lány Ázsiát, borzolt Afrikát falnak, / s mint fészket, ütök le a kis falut*. Igen, „leütötték”. Sokan a falut egy fölösleges, feudális korban kialakult, mára anakronisztikussá vált települési formának tekintik, amely életképtelen, hisz nem tud munkát adni, nem tud életteret nyújtani az ott lakók boldogulására. Lám maguktól is eltűnnek. Lásd Gyűrűfű példáját, lásd az elprolisodott baranyai vagy szatmári falvakat. Ma már nem életképes egy agrárország. Csak az ipari hatalmak képesek jóléti társadalmat teremteni. (Rákosiék vas és acél országa azért nem vált tejjel-mézzel folyó Kánaánná.) Világjelenség az agrárium leértékelődése, s kezdik elfelejteni az emberek, hogy televízió és számítógép nélkül lehet élni, de kenyér nélkül nem. A média szinte azt sugallja, hogy a műveletlenség azonos a faluval, a paraszti tevékenységgel. Bezzeg az ipar! De vajon ipari terméknek tekinthető-e a kenyér és egyáltalán az élelmiszer? És ipari munkás-e az azt megtermelő ember? Nagy és gazdag birodalmakban mindezek a kérdések nem okoznak különösebb gondot, kicsiny és szegény népek számára viszont ugyaneköz szinte élet-halál kérdései. Ugyanakkor hamisnak és csinaltnak érzem az agrárium nemzetközi leértékelését, mert a globális élelmiszerhiány miatt a termőföld és az ivóvíz hamarosan olyan értékes lesz, mint az elfogyóban levő kőszén és kőolaj.

A parasztság fölszámolása a mi életünk során játszódott le, nincs még kellő történelmi távlatunk folyamatára, de itt élnek közöttünk szenvedő alanyai, kárvallottjai és haszonélvezői. Nem mondhatjuk, hogy korunk, a XX–XXI. század szűkölködött volna a radikális változásokban. Birodalmak és eszmerendszerek szinte a szemünk előtt dőltek össze, s támadtak helyettük újak, miközben kis hazánk hajóját hányták-vetették a történelem viharai. A politikai változásoknál azonban jóval jelentősebbek – nem kis részben annak következményei – a társadalmak szerkezetében bekövetkező átrendeződések. A tudományos-technikai forradalom hatására alaposan megváltozott óriási embertömegek szerepe. Nő a gépesítés, az automatizálás, a digitális technika, a kemizálás jelentősége, az úgynevezett termelőmunkával szinte egyenrangúvá válik a szolgáltató a turisztikai és a szórakoztatóipar, s minimálisra csökken a fizikai munka. Nő a szabadidő és a „kényszer szabadidő”, a munkanélküliség. A haszonelvűség szent nevében kíméletlenül folyik földünk kizsákmányolása, természeti kincseink pusztítása. Áthidalhatatlanná nő a fejlett és a fejletlen országok közti különbség. Mindeközben szinte onnipotenssé válik az elektronikus média, hogy az elembertelenedő társadalmak polgárainak tudatát is átmossák, alkalmassá tegyék őket a változások elfogadására. De vajon az emberiség fejlődésnek csúcsa volna a fogyasztói társadalom?

A magyar parasztságnak mint osztálynak a megszűnése, erőszakos fölszámolása fontosabb, következményeiben talán katasztrofálisabb, mint a nyugati világ nyugodt természetes körülmények között történő abszolút polgárrivá válása, ahol azért máig virágzó családi gazdaságok működnek, de döntőbb jelentőségű még a hazai rabszolgaság, a jobbágyaság vagy a nemesség eltűnésénél is.

En nemzetgyilkoságnak tartom, mert eszembe jut Veres Péter sokat vitatott könyvének sokatmondó címe a *Paraszt sors – magyar sors*, amelyben a gondolatjel akár egyenlőségjelként is értelmezhető. Vajon nem igaz?

A FÖLD MINT FÖLÖSLEG ÉS A MŰPARASZTOK

A kecskeméti *Forrás* 2005-ös nyári, összevont, tematikus száma a *Fölösleg lexikon A–Zs* címet kapta, s benne az *ad acta*-tól a *zsinórbeszéd*-ig különböző szerzők – általában lexikoni objektivitástól kissé távol eső, erős emocionális töltéssel – olykor ironikus hangon mondták el véleményüket egy-egy címszóról. Itt jelent meg a *föld* címszóval indított eszmefuttatásom. Akkor, hetvennégy évesen s feleségem halálos betegsége idején magamra maradván éreztem, hogy nem bírom a mezőgazdasági munkát már úgy, mint aktív koromban. Meg kellene szabadulni az időközben kétszáz négyszögöltre csökkent örökségbirtokomtól. De hát erre az időre kezdett gyérülni az a nemzedék, amelynek számára a föld érték volt. Így hát nem kellett „birtokom” senkinek, még ingyen sem. (A felismerés „adta kezembe a tollat”, s ezért írtam némi malíciával, hogy a föld „fölösleges” teher a hátunkon.) Ekkortájtban kezdtek elvadulni a még a '60-as években, főképp faluból városba költözött családok – gyakran nosztalgikus indíttatásból – tömegesen vásárolt-épített hétvégi házai és telkei is, jelezvén az országos problémát. Hiába, a föld, a telek bármilyen kicsiny, ha birtokoljuk, megkívánja a magáét. Művelni kell, rendben kell tartani. (*Ápoljuk kertjeinket!*) Ha később a tulajdonos megöregszik, nincs hozzá ereje, gyerekei meg a fővárosba költöztek, jön a gaz, a rendetlenség. A gondozatlan hétvé-

gi lakok aztán kedvenc célpontjai lesznek a betörőknek. A végén el kellene adni a „hétvégit”, de azt sincs kinek. Én is rájöttem: nincs már lelki, de főképpen fizikai erőm ahhoz a kelet-európai (vagy csak magyar?) sajátos „értelmiségi” életformához, amelyet eddig éltem. Nem tudok tovább a Németh Lászlónál olyan tetszetősnek látszó értelmiségi és paraszti kettős életet folytatni. Ebben az időben nemcsak a mi tantestületünk, de jóformán a vidéki általános iskolák tantestületeinek tagjai is (és az új adminisztráció dolgozói) szerte az országban első generációs értelmiségiek voltak. Még izmaikban, idegeikben hozták magukkal a föld és a fizikai munka szeretetét. Egy régi tanácstag mesélte: *A régi falusi értelmiség, a pap, a jegyző, az orvos, a tanító összejártak kártyázni délutánonként, vagy télen vadásztak, iszogattak, mulattak, szórakoztak. Ezek a mostaniak meg...? Múltkor megyek a tanácsbázára. Hol az elnök? Kiment ültetni. Hát a titkár? Az is. A tanító, ha bazaar, leteszi a könyvet, fogja a kapát, és feleségestül, gyerekestül indul az illetményföldjére.* A paraszti származású értelmiség földszeretetét használta ki a szocialista kormányzat, amikor a régi idők mintájára illetményföldet adott a falusi tanítóknak. (Kevés a fizetésed? Egészítsd ki a magad termelte jövedelemmel! Kapálj, hizlalj disznót!) Csakhogy, míg a háború előtt ezt a tanítók (főképp kántortanítók) rendszerint haszonbérbe adták parasztembereknek, a Rákosi- és a Kádár-rendszerben már maguk a pedagógusok voltak kénytelenek művelni. Mintha megcáfolták volna Veres Péter szavait, aki szerint a *parasztból minden lehet, de paraszt nem lehet akárkiből.* Hát itt tízezerszámra lettek „műparasztok”. (Hogy ez a szellemi-fizikai kettős kötődés milyen hatással volt az oktatók személyiségére és az oktatás színvonalára, azt külön tanulmányban lehetne csak kifejteni.) A téeszek megalakulásával újabb jövedelem-kiegészítésre lett lehetőség. Bárki – tehát nemcsak a téesztagok, hanem a pedagógusok is – vállalhattak a mezőgazdasági nagyüzemekben úgynevezett részesművelést. A több száz holdas paprikakültetvények kilométer hosszú soraiból négy-öt sort kaptak, s ezt kellett kapálniuk és leszedniük, az ekézést, a vegyszerezést, öntözést a téesz traktorai végezték. Ráadásul ipamék is öregedvén, „rámlócsölték” zártkertté nyilvánított háztájijukat, egy katasztrális holdat két tagban. Hát efféle földekben termeltünk feleségemmel, gyermekeinkkel fűszerpaprikát, uborkát, paradicsomot, káposztát, kukoricát vagy két évtizedig. (Nem a nyaraláson járt az eszünk. Nem is jutottunk el külföldre. Volt nekünk munkánk egész nyáron bőven.) A pénz perze kellett gyermekeink taníttatásához, „útbaindításához”.

Íme az ebből született – kissé kiegészített – szócikk.

Föld: ez a föld, mellyen annyiszor... Burkosica. Talpalatnyi ugyan, de ez a kétszáz négyszögöl is része annak, bár rája inkább csak gazdáinak verejtéke folyt. Jelencsity Mihály, az apósom vette még a háború alatt egy Burkos csúfnevű embertől, s azóta Burkoscának hívjuk. Ezzel a parcellával „birtoka” elérte a négy holdat. Szállási (tanyai) házában élt négytagú családjával, ott lakott haláláig apja is. Ideálisan megvalósította a lakóhely és a munkahely egységét. Csillag nevű lovával, szekereivel, szerszámaival (eke, borona, szecskavágó stb.), Bimbó nevű tehenével, évi két disznajával, baromfiainak sokaságával, Csöpi nevű komondorával és Mandus nevű macskájával volt teljes a gazdasága. Ereje teljében cséplőbandában is dolgozott, bandagazda volt, télen a várszegi erdőben földveremben lakott hetekig, de megkereste az évi kenyeret meg a tüzelőt... Családjával részesművelésre paprikaföldet vállalt meg részesaratást. Paprikakikészítőként és batyus paprikakereskedőként megteremtette még annak a lehetőségét is, hogy nagyobbik lányát tanítóképzőbe járassa. Pedig harminckétszer hívták be katonának. Bofors gépágyús tüzér-

ként megjárta Bácskát meg Ukrainát. Sohasem tartotta markát szociális segélyért. (Igaz, nem is volt akkoriban szociális segély.) 1961-ben sírva vitte be lovát Kalocsára leadni, hogy abból az olaszok virslit csináljanak. A téeszbe adott szekerét még sokáig megismer-
te, akárki ült is a bakján. Évekkel később egyszer elbizonytalanodott, amikor az össze-
szántott földeken egykori parcellájának, a Gombosicának a helyét akarta megmutatni. Ta-
lán ez volt az a történelmi pillanat, amikor a magyar paraszt lelkében elszakadt az ősi
kötelék, amely őt a földhöz kötötte.

Hatvan éve a földről mint hiányról kellett volna írnom. Akkor 0,7 hold jutott mind-
össze egy bátyai lakosra. Ma ennek legalább a négyszerese. Az sem sok. De mégis sok.
Túl sok. Nem azért, mert ijesztően lecsökkent a falu lélekszáma, hanem azért mert nincs
a földnek *becsülete*. Akkor közismert fogalom volt a *földébség*. (Lásd Jelencsity Mihály bur-
kosciai „expanzióját”.) A magyarság sorsproblémáinak felszámolása is csak a *földkérdés*
megoldásával látszott lehetségesnek. A *föld öncélű végcéljának komor kultusza* (ahogyan egy
történészünk mondotta) vezetett testvérek, rokonok halálig tartó haragjához, a tiszazugi
öregék arzénos megmérgezéséhez, az ormánsági egykéhez az örökség megszerzésének
vagy a földbirtok egyben tartása céljából.

Manapság a *Községi Hírmondó* ehhez hasonló földhirdetésekkkel van teli: *Eladó 300*
négyszögöl tirai zártkert. Vagy: *Szántóföld eladó temető mögötti részen*. Vagy: *2000 négyszög-*
öl szántóföld eladó. Az ár 80 forint négyszögölenként. Vagy 15–30 ezer Ft aranykoronán-
ként. Állítólag Nyugat-Európában ennek sokszorosát is elkérik a nagyritkán piacra do-
bott családi birtokokért. Nálunk egyre gyakoribbak a határban az elhanyagolt, szántatlan,
gazos parcellák. Gazdájuk vagy meghalt, s az örökös nem törődik velük, vagy megöre-
gedett, megbetegedett, nem bírja a munkát. Adná akárkinek, akár ingyen is. Úgy sem
kap érte senki.

Nemrégiben egy ismeretlen vállalkozó (talán külföldi) megbízottja által kihirdette,
hogy bárkitől megveszi zátonyi erdejét.

Hosszú sorok álltak egész nap az üzletkötő asztala előtt.

Hát eddig a „szócikk”. A benne fölvetett személyes problémám azonban tovább foly-
tatódott, míg elért a boldogító megoldásig. Feleségem halála után vagy két évig a Bur-
koscitát ellepte a gaz. Nemcsak megszóltak érte, de attól is tartanom kellett, hogy a be-
ne burjánzó parlagfű miatt megbüntetnek. Hiába hirdettem én is a községi *Hírlevél*ben:
Bérbe adnám Alsószálláson, az 51-es út mellett fekvőt 200 négyszögöles kerti földemet. Senki
sem jelentkezett. Próbáltam ingyen felajánlani az önkormányzatnak, nekik sem kellett.
Végül az azonos nagyságú parcellával rendelkező földszomszédommal, egykori tanít-
ványommal, egy volt téesz-agrártechnikus asszonnyal együtt kínáltuk földünket, s így
már akadt rá jelentkező, egy mezőgazdasági vállalkozó fiatalember, aki darabonként évi
4000 Ft-ért bérbe vette mindkét parcellát.

AZ UTOLSÓ MOHIKÁK ÉS AZ IFJÚSÁG

Azt hiszem, tudatosítani kellene sorsproblémáinkat, a vidék és a föld jajszavát elsősor-
ban maradék falusi ifjúságunkkal. Elvégre az ő kezükben van a jövő. Ne mondja sen-
ki, hogy ez „pánikkeltés” volna, hogy a „vészharangok örökös kongatása” passzivitást vál-
tana ki belőlük. Olyan közgazdasági körülményeket kellene teremteni, hogy értelmét

lássák a falun maradásnak, a földművelésnek. Legjobbjaik nyilván elgondolkoznának, s tennének is valamit. Bizonyos, hogy épp az ifjú nemzedékkel legnehezebb megértetnünk a múltat. Nem csak azért, mert „üzenetünket” a környezeti „zaj” elnyomja. Nehéz vagy talán lehetetlen is, hiszen ők már nem a paraszti világban nőttek föl. Nekik nem kellett már gyermekkorukban a libát legeltetniük, a disznót etetni, takarítani, szüleiknek ebédet főzni, a lovat befogni, a határban a családdal együtt kapálni, markot szedni. Az ifjú nemzedéknek már csak az iskolába kellett járnia, ahol vagy kihasználták a lehetőséget a tanulásra, vagy nem. Szüleiket még azzal biztatták a paraszti életforma csődjét megélt nagyszülők, *tanulj fiam, hogy ne kelljen kapálnod*. Ki emlékszik ma már a régi öregek jövőt féltő aggodalmára? Ha mindenki tanul, ki fog itt dolgozni? Mert ők munkának csak a fizikait tekintették. Volt olyan jövőbe látó öreg, aki a '60-as években meglátta azt a katasztrófát, ami egyre valóságosabbá válik napjainkban: *Ha egyszer elfogyna az olaj, ezek a fiatalok megbolondulnának. Ezek már csak traktorral tudnak dolgozni*. Hol a baj? – kérdezem egy mezőgazdasági vállalkozótól, mire ő azt válaszolta: *A mai fiatalok jó része már nem akar dolgozni. 30 éves korukig a szüleik nyakán élőködnek, nem is nőszülnek. Mi állunk még helyt falun. Mi lesz itt, ha a mai ötvenévesek eltűnnek? Ki áll a helyünkbe? Még napszámot is alig lehet kapni, pedig 5000 Ft a napszám. Ha valaki mindennap elmegy, az is többet keres, mint a szociális vagy munkanélküli segély*. Ha valaki segélyosztáskor a postán összegyűlt tömegből akár csak öt embert szeretne megfogadni napszámba, nem biztos, hogy akár egy is jelentkezne közülük. Sz. L. főfoglalkozású őstermelő szerint *a mezőgazdaság fejlődésében a tésszel megszakadt egy vonal. A fiatalokat nem vonzza a föld, nem értenek hozzá. A tévében, a rádióban, a sajtóban mindenki elmondja a magyar mezőgazdaság problémáit. Úgy látszik mindenki ért hozzá, mint a futballhoz. Mégse történik semmi javulás. Tökére volna szükség az új beruházásokhoz, de nem mernek bankhoz fordulni hitelért, mert nem tudnák a részletfizetést kitermelni*.

Sokan az iskolát csak az új, de fölösleges munkaerő színrelépésének késleltetése miatt tartják fontosnak. Maguk a fiatalok pedig nem egyszer szükséges rossznak tartják, ahol sokkal fontosabbak a haveri kapcsolatok, a bulik, mint a tanulás. Apáik nemzedéke az ő korukban már dolgozott a földeken. Ma legtöbbször már kapanyél sem jutna. Egy gép akár száz ember kézi munkáját képes elvégezni. Az viszont igaz, hogy az ügyesebb diák jól eligazodik az interneten. A lustább naphosszat bámulja a tévét, s ez alakítja ki értékrendjét, és nem élhet meg örökös rockzenehallgatás nélkül. *Ilyenek vagyunk: új nép, másfajta raj, / Másképp ejtjük a szót, fejünkön másképp tapad a haj* – mondhatnák helyettük József Attilával.

EGY TÁRGYÁT VESZTETT TUDOMÁNY

Mára megszűnt a paraszti világ, megszűnt maga a parasztság.

Létezh-e úgy egy tudomány, hogy megszűnik a tárgya? Az etnográfának ugyanis az a fajtája, amelyik a magyar paraszti kultúrát kutatja – nemzeti tudományá, a hungarológia részévé válva –, mára abba a stádiumba került, hogy nem leli a paraszti műveltség olyan attribútumait, amelyeket alig egy-két emberöltővel ezelőtt még kutathatott. Magának a parasztságnak a megszűntetése a *mezőgazdaság szocialista átszervezésével* olyan sikeres volt, hogy a helyét betöltő falusi lakosság nem tekinthető annak. (Megnevezésükre

Márkus István már 1973-ban használta az *utóparaszt* fogalmat.) Ha feltámadnának a klasszikus magyar néprajz tudósai (Viski, Gönczi, Vikár, Győrffy, Solymossy, Sebesyén), azt mondanák: itt már nincs kutatni való. Tudomány viszont van, s kutató is bőven. A változást jelzi, hogy a mai kutatók már nem népdalokat gyűjtenek, hanem azt mérik fel, mit énekel a falusi nép, s ebben már benne van a magyar nótától a kuplén át a slágerig minden. Nem a hagyományos szokásokat jegyzi le, hanem az érettségi vagy az évfordulós családi vacsorákat, a szabadidő eltöltésének módjait, a kirándulásokat. Előtérbe kerülnek a félnépi versszerzemények, a népi írásbeliség termékei, a falvédő szövegek s a konyha városi hatásai. A népköltészet helyett a vicc, néphit helyett az asztaltáncoltatás, a városi jósnők működése lett a kutatások tárgya. A régi felfogás hívei azt mondják: ma a városi – vagy nem paraszti – családok gyermekeiből úgy lesznek magasan képzett antropológusok, hogy maguk soha sem éltek meg a spontán hagyományt. Ahogy szokták mondani: olyan elméletileg igen felkészült népkutatók állnak sorompóba, akik nem tudják megkülönböztetni a rozsot a búzától. A népet, miként a Viharsarok-perben mondták, mint valami távoli egzotikumot vizsgálják öncélú tudományos publikációik összeállításához. Az objektivitás érdekében pedig kizárnak mindenféle empátiát. Hol van már az a felfogás, amikor a néprajzot szellemi honvédelem eszközének tekintették művelői?

A NÉPRAJZI JELENKUTATÁS TANULSÁGAI

A mai magyar néprajz „jelenkutatásnak” nevezett irányzata azt mondja: igenis van mit kutatnia, feljegyeznie, értelmeznie a mai magyar faluban, ahol a folyamatok mélyén még megragadható a hagyomány predesztináló ereje is. Ahol a megtartó és a megújító erő ugyanúgy hadakozik egymással, mint a múltban. Különösen gyümölcsözőnek látszik a vizsgálódás az életmódkutatás és a társadalomnéprajz területén, hiszen a sok fordulatot megélt magyar falu a rendszerváltozással társadalmilag ismét „átrendeződött”. (A helyi zöldbárók, új kulákok rétegének kialakulásáról szóló pletykák gyűjteménye egykor kordokumentum lehet még, jelenleg viszont személyisé jogokat sért. Ilyenek lehetnek az egykori Földrendező Bizottságok elnökeinek önmaguk felé hajló kezét emlegető történetek.) Ilyen munka a Szilágyi Miklós szerkesztésében megjelent *Utóparaszti hagyományok és modernizációs törekvések a magyar vidéken* című műhelytanulmányokat tartalmazó kötet.

Szilágyi Miklós *Bevezetéként: az utóparaszti hagyományokról* című írása megadja a kötet alaphangját. Kifejti, hogy a hagyomány nemcsak a megrögződött régiséget, hanem az újat, a szokásossá formálódót is magába foglalja. Ezek egy része éppen a szocializmus évtizedei alatt a kétlaki vagy ipari munkásként dolgozó falusiak körében alakult ki, s már csak ezért sem nevezhetők parasztinak. Mi, falun élők magunk is tapasztaltuk – természetesen én hozzá –, hogy gazda és gazda között micsoda minőségbeli különbségek voltak. Látuk, hogy a munkáját gondosan megtervező, a közösségi hagyományt a lehetőségekkel egyeztető, kockázatvállaló egyéni gazdából miként vált a térszben cselédmentalitású parancsvégrehajtó, amikor a közösen dolgozott, s milyen szorgalmasan, leleményes módon gazdálkodott a háztájiban. A térszagnak tapasztalnia kellett, hogy a nagyüzemi gazdálkodáshoz, annak irányításához ősei tudása már nem elegendő, ide tanult szakemberekre van szükség. Ez a felismerés egyúttal felmentette a felelősség alól, illetve a felelősséget átruházhatta a vezetőkre. A régi parasztember (szokták mondani: a magyar em-

ber) legfontosabb erkölcsi tulajdonsága a munkaszeretet volt. Dolgozott akkor is, ha annak elmaradt a remélt haszna. Saját munkájának értékét nem számolta bele kiadásába. Nyilván erkölcsellenesnek tartotta volna, ha azért kap támogatást, hogy földjét parlagon hagyja. Megvetette a munkakerülőt. A tészben parancsszóval kiosztott munkát azonban sokszor robotnak érezte, és szabotálta. A mai utóparaszt viszont azt számolja, mi éri meg. Ha nincs haszon valamin, akkor inkább a pihenés, a szórakozás. Hol van ez már a munka önmagáért a munkáért elvtől! A régi parasztgazdaság önellátásra törekedett (Bátya már ekkor is árutermelő volt) a megtermelt javak egy részét föl is dolgozta, sőt valamennyit értékesített belőle a piacon, ám egyre több árut szerzett be készen a kereskedelembe. (Épületek, szerszámok, ruhafélék, kenyér, szappan stb.) Mára a régi önellátó tevékenységből néhány gyorsan eltűnt (szövés-fonás), mások teljesen átalakultak (tartósítás), vagy némileg módosulva tartósan megmaradtak (dísznóvágás). A hagyományos paraszti kultúrában a gazdaságok idegenkedtek a gépektől, az elektromosságtól, a kemikáliáktól. Az átalakuló falu ezermesterei, kovácsai, lakatosai, műszerészei, autószerelői azonban nagyszerű, a helyi viszonyokhoz jobban alkalmazkodó, könnyebben, olcsóbban megszerezhető gépeket voltak képesek kitalálni és gyártani. Gondoljunk itt a tolókapára, a kézi vetőgépekre, villanymorzsolókra, csettegőkre (Bátyán az új fajta szárítókra). Először talán a filoxéra kényszerítette a szőlősgazdát a vegyszeres növényvédelemre, a kémia alkalmazására. A mai utóparaszt fenntartás nélkül elfogadja a társadalom felkínált szolgáltatásait, másrészt integrálja mindennapi tudásába a mechanikai, elektronikai, kémiai ismereteket. Végül Szilágyi Miklós kijelenti, hogy megállapításai nem általánosíthatók, hisz csak egy-egy településen végzett tapasztalatait összegezte. A nagyobb kitekintés érdekében a kötet tanulmányai tanulságosak.

A mai falu társadalmának, kultúrájának vizsgálata marxista kötöttségek és elfogultságok nélkül követelő szükség, hogy politikai döntéshozóinknak is elegendő és megfelelő kiindulási alapja legyen. (Az ánti időkben mindig volt efféle szerepe a népleírásoknak. Mai politikai jelentőségéről: Kemény Bertalan *Interpelláció az aprófalvak ügyében* című tanulmányban olvashatunk. *Polgári Szemle*, 2005/1.) Ebben a munkában szükségszerűen tudományunknak a sokáig elhanyagolt, sőt egy időben tiltott ága, a megújult társadalomnéprajz az, ami különösen sokat tehet, hisz sajátos céljaival és módszereivel olyan apró részleteket is feltár, amelyeket nem vesz észre a szociológia, szociográfia. Elsősorban éppen azt, hogy a mai utóparasztok céljaiban, életvitelében, munkájában miként jelentkeznek őseik évezredes hagyománya, mennyire befolyásolja őket döntésükben.

MEGVÁLTOZOTT TÁRSADALOM, MEGVÁLTOZOTT ÉRTÉKEK

A pénz vezényelte gazdaságkorban, ahogyan egy író-filozófusunk nevezi világunkat, azt mondják: ötven hektár alatt nem érdemes gazdálkodni. Én a hajdani örökölt kétszáz négyszögölemén kényszerítő szükségből fűszerpaprikát termelő *műparaszt* (ezt a típust is figyelmebe ajánlom ifjú szociálantrópologusainknak!) nyomorúságos nyugdíjamat minden évben egy-két havi többlettel tudtam ebből kiegészíteni. Épp ezért ámulva hallgatom mezőgazdasági vállalkozó-agrárszakember volt tanítványomat, aki fehéren-feketén bizonyítja nekem, hogy hathektáros gazdasága csupa ráfizetés. A profitorientált nagyüzem nagyvonalúságán akkor csodálkoztam el először igazán, amikor az ifjú tsz-agronómus el-

mondta: a téészen hatszáz holdon termelnek borsót, amit egy ember kombájnjával néhány nap alatt vígan betakarít. S mennyi az elhullás? – kérdeztem. – Ó, alig tíz százalék – válaszolta. – Hm, tíz százalék – s gondolkodom – az hatvan hold termése. Ennyi földből a két világháború között akár tíz-tizenöt család megélt intenzív kertészkedéssel, kereskedéssel, esetleg kiegészítő részesműveléssel. Most meg ez semmi? Egy öt-hat holdas gazda pedig tekintélyes tagja volt a közösségnek. S ezzel eljutottunk a demográfiai kérdésekhez. Hol van ma az a munkaező, amelyik gép nélkül betakarítana ekkora termést? A régi parasztság nemcsak anyagi javakat termelt, eltartotta önmagát és az országot, hanem biológiai termékenységével biztosította a nemzet fennmaradását is. Én még úgy tudtam, hogy a gyűjtögető életmódhoz egy családnak mondjuk száz hold kell, ha állattenyésztésre tér át, elég akár ötven, ha pedig földművelésre, huszonöt holdból, kertészkedés révén pedig akár öt holdból is megél. De ma jóformán már csak annak a generációnak az utolsó mohikánjait találjuk, amelyeknek a földbe, a munkába vetett hitét a kolhozosítással együtt kiirtották. Most meg az Európai Unió céljait nyilván a multinacionális cégek diktálják, s nekünk bebizonyítják, hogy gazdaságosabb, ha idegenforgalmi célokra pusztává, erdővé alakítjuk át évszázadok verejtékes munkájával termőfölddé szelídített tájainkat, ezzel is csökkentve a mezőgazdasági áruik konkurenciáját. Vajon ezek a termelésből kivont területek el tudnak-e tartani annyi embert, mint régen? A fölslegessé vált népességnek tud-e munkát adni s így emberi életcélt biztosítani a kereskedelem, a szolgáltatás és az ipar? Vagy valóban elegendő, ha ezt a körülszabdalt hazát csak hat-hét millióan lakják?

A régi paraszti gazdaság nem szennyezte a környezetet. A mai nagyüzemekről nem mondható el ugyanez. A BAFAMI sertéstelep teljesen tönkretette a Remenice-tavat, ezt a Szelidító-szerű tengerszemet, mivel máig abba bocsátja óljaiból a trágyalét. A téesz traktorai éveken át a fölső határnak az alá a hatalmas, kétszáz éves tölgyfája alá álltak delelni, amelynek derekát négyen sem tudták volna átölelni. Itt töltötték tartályaikat üzemannyaggal, vegyszerrel, minek következtében a hajdani mocsári tölgyesek utolsó képviselője kiszáradt.

MUNKAHELYEK BÁTÝÁN

A téeszidőkben lassanként megszűntek azok a falusi iparok, amelyek a parasztgazdaságok igényeit szolgálták ki. Nem kellett már kovács, bognár, szíjgyártó, kötélverő, tímár, szűcs, fazekas. A tsz felbomlása után viszont hirtelen új, kisebb-nagyobb vállalkozások kezdtek létesülni. Pl. szatócsbolt, vasbolt, autójavító, ruhakészítő üzem, amelyek hosszabb-rövidebb működés után meg is szűntek. Őket nevezték később kényszervállalkozóknak. Egy efféle vállalkozásba belebukott volt tszkönyvelő mondta, hogy a legkiszolgáltatottabbak azok a fiatal téesztraktorosok voltak, akik évek alatt hozzászoktak már a minden reggel kiadott munka szolgálai végrehajtásához, s most, nem lévén parancsolójuk, egyszeriben nem tudtak mihez kezdeni magukkal. Nem voltak talpraesettek, hiányzott belőlük a kezdeményezés bátorsága. Néhányan azonban továbbra is jól megélték abból, hogy megvásárolt munkagépükkel vagy meglevő lovaikkal eljártak szántani, ekézni boronálni, szállítani az újból birtokossá váló falubeliekhez.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy szakszerű felméréseket végezzek, a legutóbbi idők levéltári anyagába sem pillanthattam bele, a községházán sem vezetnek semmiféle

kimutatást erről, így hát a magam szubjektív, tehát pontatlan tapasztalatai, áttekintése alapján a következő – elnagyolt – képet rajzolhatom meg a falu munkaerőhelyzetéről. Ha csak végigfutunk a listán, azonnal föltűnik, mennyivel többen élnek úgy falun, hogy fő jövedelmük nem a földből származik. Ne higgye azonban senki, hogy az alább felsorolt foglalkoztatottaknak nincs közük a földhöz. Sokan alkalmazotti munkaidejük után sajátművelésű kis földjükön gazdálkodnak. Nagyobb részük meg minden évben több-kevesebb földjáradékot kap azoktól a mezőgazdasági vállalkozóktól, akik átengedett földjeiket használják.

Az önkormányzat a maga adminisztrációjával, a szociális munkásokkal, az egészségügyi, a napközi, mezőőri, konyhai, iskolai, óvodai és könyvtári dolgozóival kb. 50 főt foglalkoztat.

Postai alkalmazott: 5 fő

Egyházi alkalmazott: 2 fő.

Kereskedelem: a vállalati és magán szatócs és egyéb boltok kb. 12, a kocsmák (preszó, vendéglő) 10, cukrászda 1, virágkereskedések 5, zöldségesek 4 főnek adnak munkát. Ez összesen: 32 fő

Termelő üzemek: Markó Művek (Acélszerkezet gyártás) 15, BAFAMI (sertéstelep) más falvakból is van munkása, Bátyáról mintegy 12, Csili-Trade Paprika manufaktúra 16, Bátyai Savanyító Kft. 5, hentes 4, asztalos 2, szikvízgyártók 2, Marcomp-számítástechnika 2, szobafestő 1, horgászciikk készítő 1, ács 2, gépi hímző 1. alkalmazottal. Összesen 67 fő.

Szolgáltatók: autószerelő 8, gumiszerelő 2, víz-gázszerelő 2, kerékpárjavító 1, villany-szerelő 1, személy- és teherfuvarozók 6, Per-Könyv (könyvelés adóbevallás) 5, fodrászkozmetikus 3, varrónő 1 dolgozóval. Összesen 29 fő.

A felsorolt munkahelyeken kb. 180 fő dolgozik, s kb. ugyanennyi családot tart el.

Nem tudni, mennyi azoknak a száma, akik Kalocsán vagy távolabb dolgoznak, s naponta odajárnak. Becsült számuk mintegy 50 lehet. Ezekkel együtt a nem földből élők száma mintegy 230 fő.

Az átrendeződésnek, a megújulásnak az említett fontosabb munkahelyek megjelenésén kívül van egy szokatlan új jelensége. Az új viszonyokhoz alkalmazkodva, amikor Bátyán már nem a fűszerpaprika a főtermék, hanem a fokhagyma, helyi vállalkozók – nem csak mezőgazdaságiak, kiknek nem egyszer Kalocsán van a székhelyük –, valamint helyi őstermelők évek óta már minden augusztusban megrendezik pályázati pénzek fölhasználásával a nagyszabású Fokhagyma Fesztivált. Erre a sokadalomra az ország távoli pontjairól is érkeznek kiállítók, árusítók, érdeklődők. A sajtó, rádió és a televíziók is beszámolnak az eseményről, ezért ez kitűnő reklám a termelőknek, s jó alkalom a helyi társas élet megpezsdítésre. A szabadtéri színpadon fellépő énekkarok, táncsoportok és zenekarok előadásain kívül fő produkciója a rendezvénynek a sátrakban főzött fokhagymás ételek versenye.

Amikor az 1980-as években a téesz létrehozott a faluban egy zöldséges boltot, én azt hittem, félresikerült vállalkozás. Ki fog itt vásárolni? Zöldséget mindenki termel, tojást minden házban tojnak a tyúkok, gyümölcsfája mindenkinek van. Csalódtam. Kiderült, hogy nagyon is sikeres vállalkozás a zöldségkereskedés falun. Az előregedő népesség a téeszben elszokott attól, hogy udvarát is a termelés szolgálatába állítsa. A kiürült istállók után árván maradtak a disznó- és baromfiólak, már nem szántják vagy ássák fel

az udvart, hogy ott zöldséget termeljenek, s a gyümölcsfák sem teremnek, ha nem metszik, permetezik őket. Egyszerűbb mindent a boltban megvásárolni. Az egy-egy termék (bab, borsó, krumpli, zöldség, káposzta, karfiol stb.) tömeges termelésére berendezkedett vállalkozóknak pedig nem érte meg, hogy kis tételekben helyben adják el termékeiket. Néhány termelő ugyan szokott vinni a helyi keddi piacra ezt-azt, de ez csak hetenként egyszer van. A téesz feloszlása után egy élelmes vállalkozó hozott létre zöldséges boltot, ám ebben már nem a helyi termelők árulták. A friss gyümölcsöt, zöldségfélét hetenként a budapesti nagybani piacról hordják. Az első zöldséges bolt sikere után rövidesen megnyílt egy helyi őstermelő zöldséges boltja is, de ez már a maga termelte árúkat kínálta.

MEZŐGAZDASÁGI TÁRSULÁSOK, CSALÁDI GAZDASÁGOK, NAPSZÁMOSOK, MUNKANÉLKÜLIEK ÉS FELDOLGOZÓ ÜZEMEK

A bátyai mezőgazdaságban három nagyobb vállalkozás működik. A legnagyobb a Terra Unió Kft. megalakulásakor, mintegy 1200 ha földterülettel rendelkezett. Tulajdonosai 23-an voltak a volt agrármérnök elnökkel, három agronómmal. A kft.-ből mára többen meghaltak, megöregedtek, ma 14 tulajdonos osztozik a munkán és a jövedelmen. Többen kivették bevitt földjüket, így mai területe kb. 600 ha-ra csökkent. A tulajdonosok maguk is felülnek a traktorra, ha kell, de két állandó munkást is alkalmaznak saját erő- és munkagépekhez. Bérelt földjeikért aranykorona értékük szerint szerződés alapján fizetnek tulajdonosaiknak földhasználati díjat. Kezdetben öntözéses zöldségtermesztéssel foglalkoztak (fűszerpaprika, paradicsom, levélzöldségek, csemegekukorica). Mivel igen megdrágult az öntözés, ezzel felhagytak, s maradt a szántóföldi növénytermesztés öntözés nélkül. 23 növényfajta helyett háromfélét termelnek. *Hát ez Bűn!* – mondja az egyik alapító agrármérnök. (Tüntetni is akarták, hogy állítsák vissza a régi öntözőfürtöt.) Kévs paprikaultetvényüket mind szerződéses művelők dolgozzák meg 40%-os részese-
désért.

A második a Zongor Szövetkezet. Létrehozója és tulajdonos-vezetője a néhai nagygazda leszármazott, vitéz Bányai László, akinek csak magtáros végzettsége, de nagy gyakorlati tapasztalata van. Szüleinek jelentős birtokai főképp túl a Dunán feküdtek. A családi vállalkozás apa, fia és lánya családjából áll. A szövetkezet megalakulásakor 260 ha-ral rendelkezett, de ez is csökkenőben van. 6 traktorral, egy kombájnnal és munkagépekkel működik, így a legjobban gépesített bátyai gazdaság. A tulajdonos mindehhez 8 főt alkalmaz. Termelnek búzát, kukoricát, szója vetőmagot. Egyesek azt mondják, hogy ez a gazdaság ki tudja használni az aktuális rendeleteket, mert társas vállalkozásnak is tekinthető meg családi vállalkozásnak is, ha támogatásról vagy adózásról van szó.

A legkisebb a Delta Kert Kft. Ez és az említett Terra-Unió Kft. vezetői volt téeszagronómusok. A tulajdonosok szintén néhány alkalmazottal dolgoznak. Ők sem szakosodtak egyféle terményre.

A negyedik nagy mezőgazdasági vállalkozás tulajdonképpen nem Bátyán működik. (Kiseb része ugyan a bátyai határban van.) Tulajdonosa Sztrányóczki Imre, aki keceli szármasztású, de ide nősült, itt is dolgozott agronómmusként, majd más falvakba került. Így a privatizáció során azokban a falvakban vásárolta össze mai birtokának nagy részét,

mintegy 1200 ha-t. A gazdaság neve Mezőforsi Kft. Idénymunkák alkalmával (búzaidegenelés, ültetés, betakarítás) viszont mindegyik több tucat napszámot alkalmaz, akik egy része kalocsai cigány, más részük helybeli. A három mezőgazdasági vállalkozás a tulajdonosokkal és alkalmazottakkal kb. 20–22 embernek jelent biztos megélhetést, de emellett 2–300 családnak fizet földbérletet, és kb. 100-nak ad szociális ellátásához időnként támogatást, kereseti lehetőséget.

A mezőgazdasági vállalkozókat háromszoros adó terheli. A társasági adó, a munkabér után fizetett adó (szja, nyugdíjjárulék, egészségügyi biztosítás, szakképzési hozzájárulás), és a mindenkit terhelő áfa (gép, vetőmag, vegyszer, üzemanyag stb. vásárlásakor.) Emellett gyakran megkeresik őket kórházak, egyének és civil szervezetek, hogy adományokkal segítsenek rajtuk. A kéréseknek sok esetben eleget is tesznek, különösen a helyi egyesületeket támogatják.

A mezőgazdasági vállalkozók igazságtalannak tartják azt a tervezetet, amely szerint arra kényszerítenék őket, hogy földjük nagyságának arányában alkalmazottakat vegyenek föl, miközben a családi gazdálkodók mentesülnének ez alól a kötelesség alól. Nem szeretnék azt, ha a magyar termőföld külföldiek kezébe kerülne, de az ennek megakadályozását célzó törvényt jogaik csorbításának érzik. Eszerint ugyanis a mezőgazdasági társas vállalkozások azért nem bővíthetik birtokukat, azért nem vehetnek földet, mert ez lehetőséget adna a föld idegenek kezére való átjátszásra.

Tanulságos volna azt is áttekinteni, hogy a vállalkozások vezetőit egyéb vállalkozásokkal miféle rokoni szálak kötik össze, s ily módon a faluban milyen a társadalmi háttérük (hálójuk). (Pl. a Zongor Szövetkezet tulajdonosa a Csili-Trade tulajdonosának apósa. Ez utóbbinak a felesége tagja a Zongor szövetkezetnek is. A Savanyító üzem tulajdonosának apja a Delta Kft. résztulajdonosa.) Jellemző, hogy talán egyikük sem volt a térszidőkben párttag, a közéletben közülük ma is kevesen forognak. Csak egyikük próbálkozott országgyűlési képviselőséggel egy konzervatív párt színeiben. A Zongor alapítója ugyan alpolgármester, s akadnak köztük önkormányzati és egyháztestületi képviselők is. Befolyásuk a falu közvéleményének alakításában inkább láthatatlan csatornákon keresztül valósul meg.

1996-ban az amerikai John-Deer traktorgyár reklámcélból az új magyar mezőgazdasági vállalkozókat, akiknek már ilyen traktoruk volt, mint várható jövőbeli megrendelőiket, egy amerikai tanulmányi úton látták vendégül. Közöttük voltak az ország még fel nem oszlott termelőszövetkezeteinek vezetői, Bányáról Bányai László volt ott. Több amerikai városban megfordultak (New York, Chicago, Iowa, New Jersey), jártak a Pioneer vetőmagtermelő és -forgalmazó vállalatnál is.

Az a mezőgazdasági vállalkozó, aki a kezdetek kezdetén hitelből vásárolt például kombájnt, igen jól járhatott. Mondják, hogy az egyik – már említett – kft. létrehozója is ezt tette, ám a le nem törlesztett adóssága nagy részét az állam magára vállalta, és kiegyenlítette.

A térsz központi telepét nem hordták szét, azon testvériesen megosztottak a frissiben alakult kft.-k. Telekkönyvileg pontosan meghatározták, hogy melyik épület kié, a határokat kerítésekkel is biztosították. Az egyik istállót asztalosműhely számára egy kisiparosnak kiadták, a raktárakban, gépműhelyekben, gépszínekben továbbra is éjjeli őrkkel vigyázzák a vegyszereket, zsákokat, szerszámokat, vetőmagokat, gépeket. A tirai kétszáz esztendő uradalmi granáriumot épp úgy lebontották, mint ahogyan ebek harmincadjára

jutott a remenicei paprikaszárító-tároló, a „Binder”, mivel a fűszerpaprika-termelés nem kifizető. Az 1900 táján épült, akkor a világ legnagyobb efféle üzemnek számító paprikamalom berendezéseit még az '50-es, '60-as években a kalocsai paprikamalomba szállították, s ma annak udvarán múzeumi látványosságok. Maga az épület, a volt Merkle-malom pedig szépen felújítva az egyik mezőgazdasági vállalkozó raktára lett.

Az egyik szemfüles vállalkozó mostanában kezd a legelőn, zöldmezős beruházként egy új, hat hatalmas épületből álló paprikafeldolgozó és csomagoló telepet létesíteni. Az ő neve került szóba, amikor a '90-es években jóhiszeműen, nagyobb haszon reményében kárpátaljai ruszinoktól vásárolt nagyon olcsó félterméket (döngölt paprikát), amiről aztán kiderült, hogy azt miniumfestékkel keverték. Az ügyből országra szóló botrányt csinált a sajtó. Ezt aztán a külföldi média is átvette. Mindez hozzájárult a világhírű magyar fűszerpaprika nemzetközi lejáratásához. A vállalkozó tisztázta magát, tanult belőle, s ma országos kereskedelmi hálózata, sőt export kirendeltségei is vannak. De ez még mindig távol van a '60-'70-es évek állapotától, amikor a kalocsai paprikabeváltó és -feldolgozó telephelyeivel 2300 embert foglalkoztatott, ma csak 250 főt.

Egy volt téveszagrónomus, a Delta Kft. résztulajdonosának élelmiszermérnök felesége és fia nagyszerű savanyító üzemet működtet. A 2000-ben alakult Bányai Savanyító Kft. ma évi 200 ezer üveg savanyúságot, befőttet és lekvárt állít elő adalékanyag és tartósítószer nélkül. Nyersanyagának egy részét saját kezelésű 2 ha-os földjükön termelik meg, s 300 négyzetméteres, családi ház udvarán épített üzemükben dolgozzák föl öt állandó alkalmazottal és 6–8 idénymunkással, és 200 négyzetméteres raktárjukban tárolják. A cég külföldre is szállít. A kereskedői szellem tehát, amely a két háború között tucatnyi vállalkozót teremtett Bányán, akik külföldre is exportáltak, működik.

Ma már nem mezőgazdasági jellegű jelentős ipari üzem is működik Bányán. Lakatos képzettségű tulajdonosa paraszt szülei örökségéből hozta létre, s ma külföldi (egyiptomi) megrendeléseket is teljesít. Ez a volt téveszmajor szomszédságában a 15 alkalmazottal működő acélszerkezeteket készítő lakatosműhely, a Markó Művek.

A dolgozók legnagyobb számban továbbra is a mezőgazdaságban találnak munkát. A kft.-k szerződött munkásai a kft.-n kívül saját birtokkal is rendelkeznek, s itt használják munkaadójuk gépeit. Az úgynevezett őstermelők közül, akik tehát nem hoztak létre cégszerű vállalkozást, a legtehetősebbek mintegy négyen-ötten 10–20 hektáros földjükön gazdálkodnak saját gépeikkel állandó alkalmazott nélkül, de sok alkalmi munkással. Búzáat jóformán csak a vetésforgó miatt termelnek. Az ő adójuk minimális. Az összes jövedelem 20%-a. Közöttük akadnak jövevények is, akik ide nősültek, itt élnek. A legjelentősebb Katona Károly 70 ha-os és Suplicz János 50 ha-os gazdasága. A többiek közül kiemelkedik Szűcs Tibor és Cserdi Sándor (volt traktoros) 25–25 ha-os, Árva István 20 ha-os gazdasága. A mintegy 20 efféle jelentősebb családi vállalkozásnak általában 10 ha-nál nem nagyobb a birtoka. Közülük Szabadszállási Tiboré dinnyetermelésre szakosodott, míg a többiek kertészeti termékeket állítanak elő. Főképpen az ő birtokukban van az a kb. 60 traktor, amely földjeiket megműveli. Terményeiket maguk értékesítik. A megnövekedett számú erő- és munkagépek tárolására gyakran megvásárolják az üresen maradt házakat, s ott géptelepet hoznak létre.

A kisebb földterülettel rendelkezők száma mintegy 20 lehet. Ők is saját vagy bérelt géppel állandó alkalmazott nélkül termelnek, s maguk végzik az értékesítést. Epp úgy, mint a náluk kisebb gazdaságok gyakran paprikadarálókat is működtetnek.

Több tucat olyan 5–10 hektáros önálló gazdaság működik, amelyik munkaerejét a család tagjaiból, idenymunkák idején napszámosokból (főképp cigányokból) állítja ki, s termékeit maga értékesíti. Ők azok, akik a paprikamonopólium megszüntetése után a gyárinál sokkal jobb minőségű paprikájukat postán küldik ma is az ország minden részébe, vagy egyéb termékeikkel hetenként járnak fel furgonjaikkal a budapesti nagybani piacokra. Egy-egy ilyen út néha napokat vesz igénybe, ilyenkor az autókban alszanak, míg vevőre nem találnak, hisz meglehetősen ki vannak szolgáltatva a nagykereskedők nepeirenek. Okvátovity Ferencnek (kedvenc nótája miatt Csongorádi volt a ragadványneve) – a '30-as, '40-es évek jeles paprika-nagykereskedőjének, aki külföldre is szállított, s Bécsben, Berlinben is volt kereskedelmi irodája – az unokája ma 5 hektáron egyedül gazdálkodik. Munkagépe nincs, viszont teherautójával jól meg tudja oldani kertészeti termékeinek (fokhagyma, fűszerpaprika) értékesítését régi kapcsolatai révén. A művelést jóformán egyedül végzi, természetesen a gépi munkát bérelt gépekkel, az ültetést, kapálást, betakarítást napszámosokkal. *Még arra sincs időm, hogy a televízióban a híreket megnézzem* – mondja.

Már a rendszerváltozás előtti években új szokás kezdett kialakulni a faluban. Az 51-es műút (Budapest–Baja) mindkét oldalán lépten-nyomon kis állványok jelentek meg, s rajtuk fokhagyma- vagy ceruzapaprika-füzérek, esetleg nájlón-zacskóba csomagolt őrölt paprika, mellettük kalocsai mintával kifestett giccses lopótökök, alattuk, hálós zsákokban vörshagyma, krumpli kínálta magát az úton elrobogó autók utasainak. Ha megállt egy autó a standok mellett, a ház ablakából figyelő gaza vagy gazdasszony azonnal kisietett, s az érdeklődőkkel megkötötte az üzletet.

Az ötvenes években a paprikamonopólium idején még tilos volt a fűszerpaprika házi feldolgozása, pláne árusítása. Ennek ellenére minden paprikatermelő titokban (feketén) végezte mind a két tevékenységet. Jómagam ebben az időben apósom istállójában évek alatt jó néhány mázsa paprikát őröltem le a kézi hajtású, régi Turul darálón. Abban az időben a szárítás is titokban történt. A füzéretet a szárítónak nevezett kis házakban, helyiségekben végezték fatüzelésű döbögők segítségével hetekig. Ma már mintegy negyvenötven háznál működik elektromos vagy gázüzemelésű szárító, amelyekben már tálcákon 24 óra alatt megszárad az előre lecsipedett paprika. Ugyanezek a helyeken ma villanydarálókkal őrlik meg a félterméket. Nem mindegy azonban, hogy csutástul vagy csuta nélkül őrlik a paprikát, mert az utóbbi finomabb, pirosabb. Az előbbin viszont nagyobb a lelkiismeretlen termelő haszna. A paprikatermelők szerződhetnek a kalocsai paprikamalommal, de ha ide adják le nyersterméküket, kevesebb jövedelemre tesznek szert. Persze még így jóval többre, mintha gabonát termeltek volna. Ugyanitt átvesznek nem szerződött paprikát is, de alacsonyabb áron. Ezért van az, hogy a bátyai paprikát leginkább családi gazdaságok dolgozzák föl.

A családi vállalkozásokról a volt téveszelnök, agrármérnök lesújtó véleményt mond. Ezeknek az a hibájuk, hogy művelőik igazából nem rendelkeznek korszerű agronómiai tudással, de nem is kérnek agronómiai tanácsot szakértőtől.

Néhány példa a családi gazdaságok sajátosságaira, specializálódására: P. József kb. negyvenéves „maszek” téveszrelő (három gyermek apja) 8 hektárán termel kukoricát és repcét a Zongor Kft. s ezek után kap földbérleti díjat. Emellett modern, fafűtéses, keringető rendszerrel működő paprikaszárítót szerelt fel szülei házában, villanymotoros szeletelőt és darálót épített, s évente 40 mázsa nyers fűszerpaprikát vásárol a termelőktől. Azt feldol-

gozza, így kb. 4 mázsa készterméket tud eladni kapcsolatai révén az ország különböző részeibe. Az őrölt fűszerpaprika kg-ja 2012-ben 2500–3000 Ft körül mozog, a boltban magyar csomagolt paprikát a feléért lehet kapni. (Igaz, a vásárlók az öt fajtából leginkább a legolcsóbbat, a gyöngye minőségű rózsapaprikát veszik.) Ezek minősége – nem beszélve a spanyol, afrikai, dél-amerikai termékekről – meg sem közelíti a háziét.

R. József évtizedek óta leszálalékolt tsztg és felesége, mindketten 60 éven felüliek, nyugdíjasok. Két gyermekük már nem velük él. Még ma is három és fél ha-on gazdálkodnak úgy, hogy a földjüket saját maguk művelik, bár nagyobb részén búzát termelnek, s a szántást, aratást bérmunkában végzik nekik. „Kapálós” földnek mindössze 6–800 négyszöglet hagynak meg. Ezen fokhagymát és fűszerpaprikát ültetnek, kapálnak, szednek le. A paprikatermés kisebb részét a maguk számára bérben szárítatják és őrletik le, nagyobb részét pedig a szerződő vállalkozónak adják el nyersterményként. Fokhagymát a helyi kereskedők veszik meg tőlük.

Azok a nyugdíjasok, akik földjükért egy-egy vállalkozótól bérleti díjat kapnak, a maguk művelésére, mint láttuk, rendszerint megtartanak 5–800 négyszögöl területet (kapás földet), hogy ott megtermeljék a háztartás ellátáshoz szükséges zöldségfélét, hogy egy kis többletjövedelemhez jussanak az ott megtermelt és otthon feldolgozott fűszerpaprikából. Ezek mellett az itt végzett fizikai munkával kielégíthetik mozgásigényüket is, lelkiállapotukat is rendben tartják, hisz hasznosnak érezhetik magukat. Ezek az öregek jövedelmük nagy részét a főképpen városokban élő gyermekeiknek, unokáiknak juttatják, így segítik azok anyagi gyarapodását. *Meddig fogjuk ezt csinálni?* – kérdi egyikük. *Amíg élünk!* – válaszolja egy kor- és sorstársa. Ismerjük a szólást: *Amíg él, adjon, ha meghal, hagyjon!* Ez azonban nem biztos, hogy így marad. Lehet, hogy az EU utasítására ezeket a családi gazdaságokat is vállalkozásoknak fogják nyilvánítani, s így elveszik a kedvüket az öregeknek attól, hogy földből származó forintjaikkal gyermekeiket támogassák, és magukat kizsákmányolják.

P. Lajos növényvédő agrónomus 66 éves, egyik gyermeke jogász, másik mentős, a régi „első famíliák” (tekintélyes gazdák) leszármazottja. Két nagyapjának összesen mintegy 30 holdja volt, de paprikakereskedelemmel is foglalkoztak, s innen a tekintélyük. A helyi népdalkör és nyugdíjas egyesület létrehozója. Most saját kezelésű 6 ha-ján gazdálkodik, bár korábbi munkája után csekély nyugdíjban is részesül. Egy traktora van. Kukoricát, fokhagymát, paprikát, mákot, lucernát termel. Paprikáját máshol őrölteti, s főképpen halászcserékben értékesíti. Fő jövedelmi forrása viszont lótenyésztéséből származik. A lucernát tehát bórben adja el. (Lovaival eteti föl.) Ebbéli irányultságát hirdetik a főút mellett álló emeletes házának falaira festett lovakat ábrázoló freskók. Hatalmas udvarának hátsó részében istállóban, karámokban mintegy 10 igás és hátas lovat, valamint tenyészmént nevel egy alkalmi munkás segítségével. Ló adás-vétel érdekében erre a célra kialakított utánfutójával az ország távoli pontjain tartott vásárokra, illetve tenyésztő ismerőseihez is elautózik.

A. Ferenc 55 éves (három gyermek atyja) főfoglalkozású őstermelő. Ő az egyetlen a faluban, aki a „mezőgazdaság nehéziparából”, az állattenyésztésből él. Kereskedelmi alkalmazottból vált mezőgazdasági termelővé, persze felnevelő családja földműves volt. 4 ha-os birtokán kukoricát és árpat termel. A szántást-vetést bérmunkában végzik el neki. Feleségével ketten látják el a gazdaságot. Gyermekeik alkalmanként segítenek neki. Alkalmazottja nincs. Terményeit a falusi házához tartozó két istállóban, valamint a 600 négyszögöles udvarban épített karámban tartott tíz tehénnel, hét bikával, hat üsző-

vel eteti föl, illetve szalmáját ezek alá használja alomnak. Lucernát takarmányozás céljára vásárolni szokott. Tart ezen kívül tíz sertést. Napi 60 liter tejet fej gépekkel. A gazdasághoz tartozó tejház a legmodernebb módon van kialakítva. Csempézett termében rozsdamentes gépek állítják elő a fogyasztható tejet, túrót, tejfölt, sajtot, így zöldségterményeit tej és tejtermék formájában értékesíti. Mindehhez 40 kilométeres körzetben érvényes engedélye van. A tejet felesége hordja szét autóval az előfizetőknek naponta. Az udvarán rengeteg szalmahengert látni, a felhalmozott trágyából is jelentős jövedelme származik. Legnagyobb problémája, hogy a környéken Bátya az egyetlen község, amely a rendszerváltozás után nem kapta vissza a legelőjét. Így nem csoda, ha a falu számosságát szinte a nullára esett vissza. Mindössze csak ő foglalkozik tehéntartással. Szerinte még egy kormány sem tett annyit a mezőgazdaságért, mint a mostani. Törvényei segítik a kibontakozást.

Végül egy reményt sugalló, de egyedi példa. Sz. László 68 éves (két felnőtt gyermek apja) hét ha-on gazdálkodik. Az egész területet maga műveli meg. Ebből egy ha. kapás (paprika, zöldségfélék). Közülük a paprikát szerződéssel termeli. A saját szükségletére maga szárítja, őrli, az ezen felülit nyersárúként a szerződő félnek adja le. Hat ha-on kukoricát, napraforgót, búzát termel. Van egy Németországban vásárolt régi erőgépe, és megvannak a hozzá szükséges munkagépek (eke, kombinátor, műtrágyaszóró, vegyszerező, henger, fogas). Negyvenéves fia Angliában élt nyolc évig, ahol reklámmenedzserként dolgozott. Most hazatérve kedvet kapott apja gazdaságának tovább folytatásához. Szeretné a hét hektárt átvenni, és a gazdaságot megújítani. Összegyűjtött tőkéjét most ennek modernizálásába kezdi befektetni. Már vásárolt egy régi házat, és ezt át is alakította leendő gépei telephelyéül. Vásárolt paprikaszetelőt, csomagolót, berendezett egy villany- és gázüzemelésű paprikaszárítót. Meg van benne az akarat, de mezőgazdasági szakismeretei nincsenek. A példaként felhozott családi vállalkozók gyermekei közül Sz. L. az egyetlen, aki szeretné folytatni szülei gazdálkodását.

A nyugdíjasok közül mintegy 150 család visszkapott földjének egy részét a vállalkozásoknak adta, 5–600 négyzetméteres darabján azonban továbbra is dolgozik.

Az önálló mezőgazdasági üzemekből eredő keresettel rendelkezők száma így 180 fő lehet. Ha az összes keresőt (a nem mezőgazdaságban dolgozókat is) számbavesszük, akkor 392-t kapunk. Ha ehhez a számhoz az eltartottakat is hozzáadjuk, kb. 1000–1200 főt kapunk. Kb. 1000 fő a csak nyugdíjból, illetve szociális segélyből élők száma. Közülük kerülnek ki az alkalmi munkások és a napszámosok is.

Ezt a réteget képviseli például D. Henriette 44 éves. (Egyetlen gyermeke egyetemista.) Debrecenből került ide, földje tehát nincs. 40%-os leszálalkolt, szociális járadékot kap havonta, emellett a nyugdíjasoknál ingyenesen és rendszeresen takarítást végző MPE OCM Segítő Szolgálat alkalmazásában is némi fizetést kap. Ezen kívül tavasszal és ősszel gyakran vállal mezőgazdasági napszámos munkát. Tavasszal babot szed, káposztát, karfiolt vág, nyáron paprikát kapál, fokhagymát szed fel, ősszel paprikát szed, fokhagymát ültet. Napszámban 500 Ft az órabér.

A napszámosok, alkalmi munkások másik jellegzetes típusa az a 66 éves agglegény, aki élete során a szobafestőseget tanulta ugyan, de nem szerzett mestervizsgát, a MÁV segédmunkásaként 18 évet dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Szüleitől örökölt földjére nem tartott igényt, a téesz megvette tőle. Most az egyik családi gazdaságba jár hetenként kétszer-háromszor, s ott nemcsak napszámbért kap, hanem szinte családkén is ke-

zelik. Reggel pálinka, feketekávé, a családdal reggelizik, ebédel, vacsorázik. Hétféteken is ott étkezik gazdájával. Ennek ellenére ápolatlan, borotvátlan, mosdatlan, ruházatát hetekig nem váltja. Időnként mosnak rá rendszeres munkaadói, s itt zuhanyozhat is. Hitelből vásárolt magának házat, s a részleteit most is fizeti. A ház fenntartása alig kerül neki pénzbe, mert se villanyt, se gázt, se vizet nem sokat használ. Alig tartózkodik otthon. Időnként szobafestést vállal. Önmagára is keveset költ, leginkább italra. Pénzét jóformán teljesen a kocsmák nyelik el. Egészségét lassan, de biztosan életmódja teszi tönkre.

2012-ben Bátyán 110-en részesülnek szociális segélyben. Főképpen az 1957-ben megjelent s azóta folyamatosan szaporodó cigányok. (Foglalkozást helyettesítő segélyben 100 fő, rendszeres szociális segélyben 9 fő, egészségkárosodási segélyben 1 fő.) Ugyanekkor 209 a nyilvántartott álláskereső száma. Ez az 1461 főt számláló munkaképes lakosság 14,31%-a. Egyikük sem kap munkanélküli segélyt.

VAN-E KIÚT?

Nem csukhatjuk be a szemünket a magyar falu, a magyar föld égető kérdései előtt, nem dughatjuk be a fülünket, hogy ne halljuk sürgős megoldásáért kiáltó szavukat. Mit lehetne, mit kellene tennünk a bomlasztó folyamat megállításáért, a falu megmentéséért? A régi sok évszázados parasztfalurendszer, amely hibái ellenére egészében és nagy általánosságban lehetetlenné tette a mai problémák jó részének még csak a megjelenését is, nem állítható vissza. A régi agrárium a maga gazdasági-társadalmi szerkezetével biztonsági rendszereit évszázadokra kiépíthette, hisz egészen más volt akkor az ország és a világ szociális-ökonómiai környezete. Én, mint életem végén járó, világeletemben falun élő értelmiségi a magam bőrén is naponta tapasztalom a bajokat, problémákat, de nem vagyok sem politikus, sem agrárközgazdász, hogy megoldjam azokat. Csak egy vagyok azok közül, akik a személyesen átélt részproblémákat föltárva sürgetik a politikacsinálókat a rendteremtésre. S azt mondom, meg kellene próbálni, hogy a múlt sikeres elgondolásából, kísérleteiből tanuljunk. Elsősorban a szövetkezet – különösen az érékesítési szövetkezet – gondolatának vagy a Kert-Magyarország elképzelésének a felülvizsgálata és újszerű, átgondoltabb, mai viszonyokra alkalmazott megoldásában látnék lehetőséget. A dán minta honi adaptálása annak idején Móricz Zsigmondnak, Boldizsár Ivánnak, Somogyi Imrének, Erdei Ferencnek is szívügye volt. A harmincas években létrejövő Hangya szövetkezet, a paprika-monopólium, a makói hagymás szövetkezet mind-mind sikeres, ám fölülről támogatott megoldás volt. És vajon a termelőszövetkezetek szervezeti működési gyakorlatából is nem lehetne-e bizonyos elemeket újragondolni? Hogyan jutottunk oda, hogy ma Magyarország hús- és tejexportra szorul? Vajon szembemennénk-e az Európai Unió diktatúrájával, ha a szétvert magyar mezőgazdasági feldolgozóipart újból talpra állítanánk, ha benne érdekeltté tennénk a termelőket is, mint Nyugaton, ha a protekcionizmust, formailag nem is, de gyakorlatilag ugyanúgy alkalmaznánk, mint például a franciák, vagyis a hazai termékek védelmét a külföldi termékek hazai piacra való bejutásának nehezítésével – akár mondva csinált kifogásokkal. Érezzük, hogy az Európai Unió bizonyos új szabályai, előírásai, tiltásai inkább azért születtek, hogy a volt szocialista országok mezőgazdaságát kiiktathassák saját termékeik versenytársai

közül. (Pl. az istállók, ketrecek vagy az uborka méreteinek megszabásával, a libatömés tiltásával stb.)

A nemrég elhunyt Kopp Mária *Magyar lelkiállapot* című könyvében az orvostudomány, a magatartástudomány és a természettudomány oldaláról vizsgálva megállapítja, hogy testi és lelki betegségeink, egészségünk nemzetközi összehasonlításban is kirívóan rossz. Ennek pedig az az oka, hogy emberi kapcsolataink hiányosak, rosszak. Nem bízunk egymásban, szorongunk, ezért egyre önzőbbek, egyre magányosabbak vagyunk, s gyáván kiszolgáltatjuk magunkat bármilyen hatalomnak, alattvalókká akarunk válni. Szörnyű látélet. Csak azért idézem Kopp Máriát, mert ez a magatartásforma a szocializmus kevésbé ismert, de talán a gazdaságinál is súlyosabb következménye. A *Rekviem a parasztságért* tanulmányai pedig éppen azt az utat mutatják be, amely ide vezetett. Deák István agrármérnök, a téesz utolsó elnöke bizonyára nem ismeri Kopp Mária könyvét, mégis saját tapasztalatai alapján megerősítette a fenti tudományos látéletet. Beszélgetésünk során ugyanis azt mondta, hogy a legnagyobb bajnak, a kibontakozás legfőbb akadályának azt tartja, hogy a bátyai ember (mondhatta volna így is: a magyar ember) irigykedik a szomszédjára. Nem tanul tőle, nem ad tanácsot neki, nem segíti. Sz. László, amikor traktort vásárolt magának egy németországi faluban, megtudta a német gazdától, hogy falujukban a termelők időnként az ő gépszínében összejönnek, megbeszélik a problémájukat, egyeztetik vetéstervüket, kidolgozzák gazdasági stratégiájukat. Ha egy bátyai termelő a pesti „nagybanin” még harmadnapra sem tudja eladni 500 Ft-ért a fokhagymáját, végül odaadja százért. A német inkább megsemmisíti a termését, de nem járul hozzá engedékenységgel az árak letöréséhez. Ott van paraszti összetartás.

A összefogás szükségességének felismerése hozta létre néhány helybeli mezőgazdasági vállalkozó kezdeményezésére a '90-es években a TÉT-et (Termelők Értékesítő Társasága). Céljuk egyrészt az volt, hogy helyben vásárolják föl a gazdák terményeit, s így nagyobb tétellel tudjanak megjelenni a nagybani piacon akár önálló standdal, másrészt meg az, hogy ők lássák el a helyi kiskereskedőket áruikkal. Ki tudja ma már, miért, de a vállalkozás nem tudott kibontakozni, befulladt.

Ne tévesszen meg senkit az a látvány, amelyben akkor van része az ideérkezőnek, ha végigsétál a falun, főképp az újonnan épült falurészen. Az utak aszfaltozottak, két oldalukon gyümölcsfák sorakoznak. Szebbnél szebb, gyakran emeletes házak közt visz el az útja. Az udvarok parkszerűen gondozottak, begyepesítettek, a virágágyásokat fenyőfák és tuja bokrok tartítják. Nosztalgiaiából imitt-amott lakkozott parasztszekér emlékeztet a múltra. Ősszel az eresz alját vörös paprikás szütyők szegélyezik. Az udvaron vagy a ház melletti telken hatalmas fóliasátrak, erő- és munkagépek, a garázsban személygépkocsi és furgon. A pincében jól berendezett házi paprikamalom. Ez az állapot pillanatnyi. A házakban lakó családi gazdálkodó gyermekei már nem fogják folytatni apjuk munkáját, nem is maradnak a szülői házban, városba költöznek. Alig tűnik föl, hogy minden utcában egyre több az üresen maradt ház. Nem tudjuk, melyikben él – még néhány évig – egyedül vagy párosan tengődő öreg. Mi lesz itt holnap?

A következő probléma látszólag nem tartozik ide. Valójában a falu jövőjét jelzi. Az önkormányzati képviselőtestület november 14-én tárgyalja az iskola működtetésének lehetőségét. Arról van szó, hogy a hajdan 300 gyermeket nevelő intézetbe ma alig 120 tanuló jár. Most szóba kerül a felső tagozat megszüntetése.

UTÓHANG

Nem lévén szakember, nem voltam képes írásomban összefüggő, nagy ívű gondolatokat kifejtetni, teljes képet adni falum mai gazdasági-társadalmi állapotáról. Inkább csak rapzodikusan egy-egy konkrét folyamatra, részproblémára világítottam rá. Kevés írásos forrást használtam föl, sokkal inkább az érintettek, a helyben lakók s főképpen a magam emlékezéseire, megfigyeléseire, tapasztalataira támaszkodtam. Ezek ugyan gyakran pontatlanok és szubjektívek, s néha egymásnak ellent is mondanak. Mindennek ellenére a tapasztalatok azt jelzik, hogy itt volna az ideje egy szakszerű köz- és agrárgazdasági, valamint elmélyült szociográfiai vizsgálatnak is, hogy megszülessenek a régen várt központi intézkedések, amelyek megmentik a magyar falut, a magyar jövőndőt. ◀

Angyali üdvözet (papír, szén; 1994)

FEHÉR ZOLTÁN (1931) Bátyán élő néprajzkutató, nyugalmazott főiskolai tanár.

2013. JANUÁR

221